

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1037729/5

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב שלמה שפירא, הרב ציון לוז-אילוז

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד מנחם חפר ועו"ד יהושע מאיר שוירץ)

נגד

המשיבה: פלוני

הנדון: נישואי שוטה ופתי, וחיוב מזונות מכוח בית דין אביהם של חרשים ושוטים

פסק דין

א. בפני ביה"ד מונחים ערעוריהם של שני הצדדים, על פסק דינו של ביה"ד הרבני האזורי מיום ד' באייר תשע"ז (30.4.2017). פס"ד זה חייב את הבעל בסך 7,000 ₪ למזונות ולמדור האשה. החלטה זו ניתנה ברוב דעות. לדעת המיעוט יש לחייב את הבעל בסך של 8,500 ₪ למזונותיה.

בנוסף לערעור זה מונח בפנינו ערעור נוסף של האשה לפסול את הרכב ביה"ד מלדון בתביעת מזונות הקטינים, ובכל התביעות האחרות שבין הצדדים. ערעור זה ניתן בעקבות החלטת ביה"ד מיום י"ד בסיון תשע"ז (6.6.2017) שלא לפסול את עצמו.

לפני שנתייחס לגופם של הערעורים, יש לציין ששני הצדדים הציפו את ביה"ד במסמכים רבים ושונים ללא סיבה וללא צורך, בין לפני הדיון וגם לאחריו. לדעתנו הצגת המסמכים הרבים יש בה ניסיון ליצור מסך עשן, וחובת ביה"ד לבדוק היטב, ולבור את הבר מתוך התבן הרב שהוגש בפנינו.

שני הצדדים שבפנינו הינם בעלי רמה קוגניטיבית נמוכה; לשני הצדדים נקבעה רמת נכות של 70% קבועה. עם זאת אין ספק ששני בני הזוג רוצים זה את זה, אוהבים זה את זה, ובנסיבות העניין כנראה שמתאימים מאד זה לזה. אין ספק שהבעיה הקוגניטיבית של הצדדים – כשמצד אחד האשה-האם סובלת כנראה מפיגור קל (לאשה אין אפוטרופוס ולדבריה אינה זקוקה), ומצד שני הבעל חולה סכיזופרניה – מצבה המנטלי של האשה הוא זה שכנראה מאפשר לה להיות נשואה לבעל שבפנינו, שעקב מחלתו מצבו וחוסר הרוגע בו הוא נתון הוא עוזב את הבית פעמים רבות ומתאשפז לעיתים קרובות בין בגין מחלתו זו, ובין בגין הצורך לעבור דיאליזה. אין ספק שמצבו הנפשי של הבעל-האב ומחלותיו היו מונעים ממנו להיות נשוי לאשה בריאה לגמרי, ולכן גם רמתה המנטלית הנמוכה של האשה לא מפריעה לו. בפועל לא נבחנה רמתו המנטלית והקוגניטיבית כיום, אך כפי שיתברר לקמן, הבעל מודע למצבו ומבין בענייני העולם, יודע מה הם נישואין, אם כי אינו אחראי מבחינה כלכלית ומסיבה זו מונו לו אפוטרופוסים.

בזכות נישואים אלו למבקש יש משפחה ויש ילדים, ומקום המגורים העיקרי שלו הינו עם האשה (אף אם יקבע שעקב מצבו הרפואי הוא שוהה מחוץ לבית רוב הזמן), וכפי שיבואר לקמן מדבריו בהופיעו בפני ביה"ד האזורי. ויש להביא ראיה להאי מילתא, שאף שאדם הולך ומסתובב ורוב הזמן לא נמצא בביתו, המקום שהוא הבסיס ואליו חוזר תמיד נקרא ביתו. עיין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשמואל א' (ז, טז-יז): "וְהֵלֵךְ מְדֵי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהִגְלָגַל וְהִמְצִיפָה וְשִׁפְטָ אֶת־יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה: וַיִּשְׁכְּבוּ הַרְמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ". משמע, שאף שרוב הזמן לא היה שוהה בביתו מכיוון שתמיד חוזר ומגיע לשם זהו ביתו ולא משנה כמה זמן שוהה שם בפועל.

עיון בתיק גורם הרגשה קשה של חוסר נחת מההתנהלות סביב תיק זה. אין אנחנו יכולים לקבוע קטיגורית שכוונתם של הגורמים שמתנהלים סביב התיק הינה רק לשם שמים. איננו בטוחים שטובת שני הצדדים מונחת לעיניהם, ועל כל פנים חובתנו לבדוק הדברים לגופם.

ב. נקדים תחילה העובדות. עקב מצבם של הצדדים שהו הצדדים בהוסטל, שם הכירו זה את זה. הצדדים נישאו בשנת 2007. הצדדים נרשמו לנישואים ברבנות [ר'] והקידושין והנישואין נערכו ע"י הרב [...] מ[ר']. הבעל מקבל בגין מחלתו קצבת נכות גבוהה ממשרד הביטחון, מכיוון שמחלתו נגרמה עקב שירותו הצבאי.

בשנת 2009 התמנו הורי הבעל לאפוטרופוסים לגוף ולממון הבעל.

אחרי טיפולים רפואיים ילדה האשה בשנת 2010 את בתם הגדולה של הצדדים. הבת נולדה בעקבות טיפולי הפרייה חוץ גופית.

ביום י"ג אייר תש"ע 27.4.2010 פסק ביה"ד האזורי מזונות זמניים לאשה בסך 2,000 ₪.

ביום ד' באב תש"ע 15.7.2010 פסק ביה"ד האזורי שקצבת הנכות שמשלם משרד הביטחון לבעל תועבר לאשה כמזונותיה. בהחלטה זו נכתב שיקבע מועד לדיון במזונות קבועים.

יש לציין שקצבת הנכות באותה עת היתה גבוהה, ולפי המסמכים עמדה על למעלה מ-9,500 ₪.

בפועל, למרות החלטת ביה"ד לא נקבע מועד נוסף לדיון.

ביום 16.4.2015 הגיש אפוטרופוס הבעל בשם הבעל בקשה לשינוי החלטה ולהפחתת מזונות. בבקשתו נכתב שקצבתו של הבעל עומדת כיום על סך של 16,357 ₪, ואין מקום לכך שכל הקצבה תועבר לידי האשה. בקשה זו נדחתה, ועל החלטה זו הוגש ערעור.

ביום י"א באב תשע"ה 27.7.2015 ניתנה החלטה בביה"ד הגדול המורה לביה"ד האזורי לקיים דיון ע"מ לקבוע מזונות קבועים, מזונות שיקבעו בהתאם לצורכי האשה, ובכפוף ליכולות הבעל.

ביה"ד האזורי קיים דיונים רבים בהם נחקרו האשה, הורי הבעל האפוטרופוסים, ועדים. ביה"ד דרש שהבעל יופיע בפניו. הבעל הופיע בפניו רק אחרי מספר הזמנות והתראות של ביה"ד. בתום הדיונים הרבים שנערכו בביה"ד, הוציא ביה"ד את פסק דינו הנזכר לעיל, עליו הוגשו הערעורים שבפנינו.

ג. אין ספק שבדיונים הרבים והארוכים שנערכו בפני ביה"ד ניסה ביה"ד כמיטב יכולתו לעמוד על צרכי האשה ועל צרכי הבעל, בכדי לפסוק סכום מזונות ראוי בהתאם לנסיבות. ברור לנו שמכיוון שעל פי פסק הדין משנת 2010 האשה קבלה את כל קצבת הנכות של הבעל למזונותיה ולבעל אין הכנסות אחרות, לפיכך לא הוגשה כלל תביעה למזונות ילדים, מפני שאף אם היתה מוגשת תביעה כזו והיו נפסקים מזונות לילדים, לא היה מהיכן לגבות מזונות אלו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש לציין שביה"ד האיזורי שאל מספר פעמים את ב"כ האשה אם הוא רוצה שביה"ד יפסוק את מזונות הבנות, אך הלה, שבאותה עת קיבל את מלא הקצבה הדגיש חזור והדגיש שאין הוא דורש ואין הוא תובע בתביעה זו אלא את מזונות האשה בלבד ולא מזונות הבנות. ולכן לכשנקבע בפסה"ד, שהאם תקבל למזונותיה רק חלק מהקצבה, בקש ב"כ האשה שביה"ד יפסוק גם את מזונות הבנות, ועיין בזה לקמן.

ביה"ד האיזורי בפסק דינו הניח שהכנסות האשה מקצבת נכות ועבודתה עולות לסך של 3,400 ₪. וקצבת הבעל נעה בין 11,000 ל-12,000 ₪. לפיכך פסק לה ביה"ד 7,000 ₪ מקצבת הבעל, ומשכך עומדים לאשה לפרנסתה סך של 10,400 ₪. סכום זה כולל דמי מדור והוצאות מדור, אך לא מזונות הילדים. חובתנו לציין ששכירות המדור עולה בעצמה לסך של 5,000 ₪.

בערעורה תובעת האשה להחזיר המצב לקדמותו דהיינו שמלוא קצבת הנכות של הבעל תועבר לה כמזונותיה ולצורך תשלום הוצאות מדור.

כמו"כ מערערת האשה על העובדה שביה"ד האיזורי לא נתן החלטתו בבקשתה הנוספת להשתמש בחסכוניות הבעל ע"מ לקנות מדור קבוע שימש את המשפחה.

בערעור הנגדי מעלים ב"כ האפוטרופוסים מספר טענות:

א. מדובר בנישואי שוטה ושוטה, ולכן הנישואין לא תקפים, וממילא הבעל לא חייב במזונות. על פי טענה זו, מצד אחד אין לפסוק מזונות מכאן ולהבא, ומצד שני האשה חייבת להשיב לבעל (אפוטרופסי הבעל) כל מזונות העבר.

ב. הבעל פטור מתשלום מזונות מכיוון שהאשה לא מתגוררת עם הבעל תחת אותה קורת גג.

ג. הקצבה מיועדת לצרכי הבעל ולא לצרכים אחרים.

ד. אין להתייחס לאמירת הבעל כי הבעל אוהב את האשה, מאחר ומדובר בחולה נפש שהרי אין הוא מבין מה הוא מדבר, ומלבד זאת הבעל הגיש כבר ארבע פעמים תביעות גירושין כנגד האשה.

ערעור נוסף שהוגש ע"י האשה היה לפסול את הרכב ביה"ד מכיוון שלטענת ב"כ האשה ביה"ד מגלה משוא פנים כלפיו ולא מאפשר לו להוכיח הוכחותיו, ומלבד זאת מהתבטאויות שונות שיצאו מביה"ד משמע שביה"ד נוטה כנגדו, וכן עצם התנגדותו של ביה"ד לתת פס"ד בתביעת המזונות של הילדים באופן מיידי, מורה על משוא פנים מצד ביה"ד.

ד. כבר ביארנו לעיל שב"כ הצדדים, ובפרט ב"כ האפוטרופוסים, מאריכים בכתבי טענותיהם ובהגשת המסמכים. נראה שלכל הפחות ב"כ הצדדים הם המרוויחים מניהול ערעור זה. ולעניות דעתנו לא טובת החסוי, ולא טובת בני הזוג כפי שהם, עומדת לעיני הסובבים אותם, אלא נתינת עין בקצבה הגבוהה שקיבל ומקבל הבעל החסוי עקב נכותו.

עם זאת, ננסה לתמצת את הדברים. טענת ב"כ האפוטרופוסים (לא ב"כ הבעל) שהנישואים הם נישואי שוטה ושוטה ולכן לא חלו הינה טענה שאין לה שחר. אין ספק שהבנתה של האשה פחותה מהבנתו של האדם הרגיל. גם שיקול דעתו של הבעל לפחות לגבי שימוש בכסף אינה שיקול דעת שניתן לסמוך עליו, ויוכיח על כך פיזור הכספים הלא סביר שנעשה על ידו. עם זאת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אין מקום לפקפק בתוקף נישואיהם של הצדדים, ומשום כך חובתו של הבעל לאשה הינו בכל חיובי אישות. (חובתו של הבעל לילדים נוצרת מאבהותו ואינה קשורה בנישואין בדעת כלל).

לעניין הטענה שהנישואין הם של שוטה ושוטה, ולפיכך הנישואין לא חלו, הלכה זו מבוארת ביבמות (דף קיב ע"ב):

"אמר רמי בר חמא: מאי שנא חרש וחרשת דתקיננו להו רבנן נשואין, ומ"ש דשוטה ושוטה דלא תקיננו להו רבנן נשואין? דתניא: שוטה וקטן שנשאו נשים ומתו - נשותיהן פטורות מן החליצה ומן היבום! חרש וחרשת דקיימא תקנתא דרבנן - תקיננו להו רבנן נשואין, שוטה ושוטה דלא קיימא תקנתא דרבנן, דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת - לא תקיננו רבנן נשואין. ומאי שנא קטן דלא תקיננו רבנן נשואין, וחרש תקיננו ליה רבנן נשואין? חרש דלא אתי לכלל נשואין - תקיננו רבנן נשואין, קטן דאתי לכלל נשואין - לא תקיננו רבנן נשואין. והרי קטנה דאתיא לכלל נשואין, ותקיננו רבנן נשואין! התם שלא ינהגו [בה] מנהג הפקר."

וברש"י (שם):

"דקיימא תקנתא דרבנן - שדרכן להיות שלום ביניהם אפי' חרש עם חרשת.

ומאי שנא קטן - דקתני לעיל שוטה וקטן שנשאו כו'.

חרש דלא אתי - לעולם לכלל נישואין דאורייתא.

תקיננו ליה רבנן נשואין - כדי שלא יבטל."

חזינן מסוגיא זו, שאף שבעלמא לכל דיני תורה חרש שוטה וקטן דינם שווה לענין התוקף המשפטי של פעולותיהם וחלותם, וכו' לענין חיובם במצוות וכו', לענין נישואין חילקו חז"ל. אף שמדאורייתא אין תוקף לפעולותיהם המשפטיות ובכלל זה תפיסת קידושין, הבינו חז"ל שיש צורך לתקן נישואין מדרבנן למי שאינו יכול לשאת אשה מדאורייתא, וכלשון רש"י "כדי שלא יבטל", דעניין זה של אשה, כעזר כנגדו הוא צורך נפשי ואף במי שאין דעתו שלמה, ולכן תיקנו נישואין לחרש. אך בקטן שיבוא לידי נישואין דאורייתא, אין צורך לתקן נישואין מדרבנן. עם זאת, בשוטה אף שיש לו צורך נמנעו חז"ל לתקן, מפני שתקנה זו לא תוכל להתקיים, דאין אפשרות לאדם לחיות עם שוטה.

יש לעיין באיזה שוטה דיברו חז"ל, שהרי יש סוגים שונים של שוטים, כידוע. יש שוטים שעושים מעשי שטות לפרקים או באופן קבוע, אך דעתם שלמה בשאר דברים, ויש שוטים שדעתם אינה שלמה ואינה מיוחדת, אך מצב זה הוא מצב קבוע. הבדל זה מבואר בדברי הרמב"ם (פ"ט מהל' עדות ה"ט-י):

"השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות, ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב [...]

הפתאים ביותר שאין מכירין דברים שסותרין זה את זה ולא יבינו עניני הדבר כדרך שמבינין שאר עם הארץ, וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר הרי אלו בכלל השוטים, ודבר זה לפי (מה) שיראה הדיין שאי אפשר לכוין הדעת בכתב."

מבואר בדבריו שיש שני סוגים של שוטים. דברי הרמב"ם נפסקו בשו"ע (חו"מ סימן לה

סעי' ח, י) ועיי"ש בסמ"ע (ס"ק כא) שביאר את ההבדל ביניהם, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"הפתאים ביותר. זהו החילוק בין פתי לשוטה, שהשוטה דעתו היא משובשת ומטורפת לגמרי בדבר מהדברים, משא"כ פתי שאינו מטורף לגמרי בשום דבר. אבל מצד אחד הוא גרע מהשוטה, שהשוטה בשאר דברים הוא חכם כשאר בני אדם. והפתי הוא שאין לו שכל גמור, ואינו מבין שום דבר בדרך שמבינין אותו שאר בני אדם, ומשום הכי סיים וכתב דבכלל שוטה "יחשב", והיינו לדין פסול, אבל לאו שם שוטה עליו, וק"ל."

מדברי הסמ"ע מבואר כאמור, ששוטה מיקרי מי שדעתו מטורפת באחד מן הדברים ו/או עושה מעשי שטות, אף שבשאר עניינים דעתו כדעת שאר בני אדם ומבין הדברים לאשורם ובעניינים אלו שכלו מחודד, משא"כ הפתי, ששכלו אינו מחודד בכל העניינים, אך אין הוא משתגע, ומה שמבין, מבין ברמה פחותה כפי מדרגתו. והדגיש הסמ"ע "דבכלל שוטה יחשב", והיינו לדין פסול, אבל לאו שם שוטה עליו", והיינו שיש לו דין שוטה אבל לא מיקרי השוטה שעליו דיברו חז"ל. ועיין בתבואות שור (סימן א ס"ק נא) מש"כ לחלק בין שוטה לפתי, עיי"ש ובשו"ת חתם סופר (אהע"ז ח"ב סימן ב) ובאחרונים מה שדנו בזה, ועכ"פ גם הבכור שור וגם החת"ס מסכימים לדעת הסמ"ע שפתי הוא מי שנולד בדעת חסרה שמתפתה לכל דבר ודעתו קלושה מתולדתו. מציאות זו של שני הסוגים של חסרי הדעת ברורה וידועה.

ה. ומעתה חובה עלינו לברר באיזה שוטה דיברה סוגיית הגמ' הנזכרת. לא מיבעיא לדעת הסמ"ע שפתי לא מיקרי שוטה אלא רק בכלל שוטה יחשב (ועיין לקמן), אלא אפילו אי נימא דגם פתי שוטה מיקרי, יש לדון לעניין קידושיו, שהרי ביארנו שחז"ל תיקנו נישואין לאחר מפני הצורך ובשוטה לא תיקנו, מפני שתקנתם לא תקיין. אך דברים אלו נכונים רק לגבי שוטה שמשתגע, ועל זה נכונים דברי חז"ל שאין אדם דר עם נחש בכפיפה, אבל בחלושי הדעת אף שאין מבינים באופן מושלם ודאי אפשר לחיות עימם ובהרבה מקרים הם נוחים, מאירי פנים ומסבירי פנים, אף באופן מוגזם יותר מהאדם הבריא, ותיקשי מדוע לא תיקנו בהם.

[ויש להעיר עוד, שהרי בקטנה תיקנו נישואין כמבואר בסוגיית הגמ' (שם), כדי שלא ינהגו בה הפקר, ומבואר דמיירי בקטנה שאפשר לפתותה ולשכנעה אף לזנות, ושמע מינה שהיא בכלל פתי. ועיין יבמות (דף קז ע"ב) שלרבי חנינא בן אנטיגנוס סגי ביכולה לשמור קידושיה, ועיין בדברי הרמב"ם (פ"ד מהל' אישות ה"ז) שכתב:

"אם היתה פחותה מבת שש אף על פי שהיא נבונת לחש ביותר ומכרת ומבחנת אין כאן שם קידושין ואינה צריכה למאן, ואם היתה מבת עשר ומעלה אף על פי שהיא סכלה ביותר הואיל ונתקדשה לדעתה הרי זו מקודשת למיאון. היתה מבת שש עד סוף עשר בודקין את יופי דעתה, אם מבחנת ומכרת עסקי הנישואין והקידושין צריכה למאן."

ומשמע שמבת שש עד עשר סגי שמבינה מה זה נישואין, ומשמע שלמעלה מעשר אפילו היא סכלה ופתייה ביותר תיקנו לה נישואין.

ועיין בכ"מ (שם) שהביא קושיית הרמ"ך על הרמב"ם, ותירצה:

"גם מה שכתב דמבת עשר ולמעלה אפילו היתה סכלה ביותר מקודשת למיאון לא ידענא טעמא מאי כיון דסכלה ביותר הוא הרי היא כשוטה ואין קידושיה קידושין כלל וצ"ע עכ"ל ואני אומר שאין כאן תמיהא כלל [...]"

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וסכלה ביותר דקאמר לאו למימרא שעושה מעשה שטות כלל אלא היינו לומר שאינה חריפה כלל.

והראב"ד (שם) פליג עליה וכתב:

"זה השיעור לא מצאתי אותו מפורש [...] ומה שאמר אפילו היא סכלה ביותר והלא אמרו קטנה שאינה יודעת לשמור קידושיה אינה צריכה למאן [...] ואם יודעת לשמור קידושיה צריכה למאן אף על פי שאינה יודעת להבחין ולהכיר בעסקי נישואין וקידושין, ואי קשיא לך אם כן שיעור הפעוטות למה נאמר אימא לך כדי להתקדש ע"י עצמה אבל אם קדושה אמה או אחיה לדעתה אפילו פחותה מפעוטות אלא שתדע לשמור קידושיה."

ומשמע שאף שהוי פתיה תיקנו קידושין מפני שקיימו נישואין בכהאי גוונא לכן תקנו רבנן בקטנה, ואף בקטן היו מתקנים אלא דלא צריך לתקן משום דאתי לידי גדלות. ולפי זה צריך ביאור מדוע בפתי דקיימו נישואין לא יתקנו.

ולכן איכא למימר שבפתאים לא הוצרכו לתקן שקידושיהם יועילו מדרבנן, מפני שאם מבינים עניין הנישואין, הנישואין הינם אף מדאורייתא. ויש לומר שזוהי משמעות דברי הגמ' ביבמות (דף ק"ג ע"א) שהביאו דעת ר' אלעזר בדין חרש:

"דתניא, ר' יצחק אומר משום רבי אלעזר: תרומת חרש לא תצא לחולין, מפני שהוא ספק [...] ואיכא דאמרי, אמר רב חייא בר אשי אמר שמואל: אשת חרש - חייבין עליה אשם תלוי [...] בעא רב אשי: מ"ט דר' אלעזר? מיפשט פשיטא לי' דחרש דעתא קלישתא הוא, ומיהו מספקא לי' אי דעתא צילותא אי לאו דעתא צילותא, ולעולם חדא דעתא הוא, או דלמא פשיטא ליה דדעתיה קלישתא ולא דעתא צילותא הוא, והכא היינו טעמא, כיון דעתים חלים ועתים שוטה?"

ופירש רש"י (שם):

"קלישתא - דקה כלומר דעתו מועטת שאין מחודד להבין כשאר בני אדם ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא היא אותה קצת הדעת שיש לו אם צלולה היא ובמה שהוא נותן דעתו ועושה דבר ודאי כוונתו כוונה אי לאו דעתו צלולה היא ולעולם כל ימיו של חרש פשיטא ליה לרבי אלעזר דחדא דעתא אית ליה לחרש דאינו עתים חלים עתים שוטה."

או דלמא פשיטא ליה - דלאו דעתא צילותא היא אלא היינו טעמא דמספקא ליה דעתים שהוא חלים לגמרי ודעתו צלולה וחיישינן שמא בשעת קידושין חלים היה."

ומבואר מדברי הגמ' דעד כאן לא הסתפק ר' אלעזר אלא בחרש, אם הדעת הקלושה שלו צלולה או לא צלולה, שאם היא צלולה נישואיו נישואין מדאורייתא ואשתו איש, ואם אין היא צלולה לא היא איש. משמע עכ"פ שבדעת קלושה אך צלולה הוי קידושין ונישואין מדאורייתא. ולפיכך מי שהוא פתי ודעתו קלושה משאר בני אדם אך היא צלולה ברמה השכלית אליה הגיע, קידושיו קידושין והוי אשת איש מהתורה. ומיושב מה שהערנו, שבפתי לא הוצרכו חז"ל לתקן, דאם מבין משמעות נישואין הוו נישואיו דאורייתא; ואם אינו מבין מהות הדברים אין מקום לתקנת חז"ל, שכשאינו מבין בצורך לדברים אין חיסרון בהעדרם (ואין זה כסברת הגמ' דלא קיימו נישואין, דהתם אף שהצורך והרצון קיים, הצורך לא יוכל להתקיים).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה מה שדיברו בשוטה גמור, הטעם מפורש בגמרא מפני שאין אדם דר עם נחש בכפיפה, ולכן כיון שהנישואים לא יוכלו להחזיק מעמד לא תקנו נישואין לשוטה. הפוסקים נחלקו, האם מיירי בכל שוטה או דוקא בשוטה שסימניו מפורשים בחגיגה (דף ג ע"ב), עיין בית יוסף (אהע"ז סימן קכא) שהביא דעת רבינו שמחה משפירא ודעת רבינו אביגדור, וכתב שהרמב"ם פליג עליהו, ואין כאן מקום להאריך.

ונראה שזה מקור דברי רבינו ירוחם (נתיב כב חלק ה) שכתב :

"כתב הרמ"ה [...] מי שדעתו צלולה ומבין ומשיג הדברים על בוריין אף על פי שדלה וחלושה קדושיה קדושין גמורין וכן גרושין. ואם דעתו משובשת שאינו משיג שום דבר על בוריו הרי זה בחזקת שוטה ואין קדושו קדושין גמורין."

ומבואר שסוגיית הגמ' מיירי או בשוטה שדיברו חז"ל ובדומים לו שעושים מעשה שטות, או שהבעל שוטה גמור שאינו משיג שום דבר על בוריו, אבל אם דעתו צלולה אע"פ שהיא קלה וקלושה תפסו קידושיו.

וכסברת הרמ"ה מבואר בשו"ת מהרי"ק החדשות (סימן כ) שכתב:

"אבל מי שהוא מיושב בדעתו ומה שהוא אומר הוא אומר ביישוב הדעת, אלא שאינו מבין ענייני העולם כשאר בני אדם, מ"מ כל היכא שלא הוחזק להיות מאותן שהזכירו רז"ל בפ"ק דחגיגה נר' לע"ד דמעשי' קיימי' בכל מילין, שהרי על כרחין צריך איזה גבול ושיעור לומר באיזה ענין יחשב מבין ובאיזה ענין לא, שהרי יש מבין מעט ויש מבין הרבה, יש ממהר להבין כבר שית וכבר שבע ויש מאחר ואין הדעות שוות, והא למדת שאין לנו אלא מה שאמרו חכמים בפ"ק דחגיגה איזהו שוטה וכו'."

דברי רבינו ירוחם הובאו בב"י (אהע"ז סימן מד) וברמ"א (אבן העזר סימן מד סעיף ב), שכתב:

"ודוקא שוטה גמור, אבל אם דעתו צלולה, אף על פי שהיא דלה וקלושה הרבה (רבינו ירוחם בשם הרמ"ה), וכן עתים שוטה ועתים צלול, ולא ידענו העת שהוא עומד בדעתו, חוששין לקדושין (ג"ז שם)."

ועי"ש בחלקת מחוקק (ס"ק ב) שכתב:

"המעין בר' ירוחם יראה שפסק בדעתו צלולה דהוי קדושין וכן הוא בגמרא להדיא בפ' חרש דף קי"ג א"ל דר"א אי דעת' צילתה אעפ"י דקלישתא מעשיו קיימין וקידושיו קדושין וע"כ נראה שיש ט"ס בהג"ה זו וצריך להגיה כמ"ש בר' ירוחם וכמו שהעתיק ב"י."

וכן כתב הב"ש שם (ס"ק ד), דאם דעתו צלולה מקודשת בוודאי, ואף שבעצי ארזים רצה ליישב דבריו כפי הגירסא שלפנינו, עיין בתורת חסד (סימן כג אות ו) שדחה דבריו.

ו. אמנם באמת צריכים אנו לברר מהי דעת הרמב"ם בהאי דינא, שהרי בדבריו בהל' עדות שהובאו לעיל כתב שהפתאים ביותר הווי בכלל השוטים. ויש לעיין האם דברי הרמב"ם שם מיירי רק לענין עדות וכלשונו שם (פ"ט ה"א):

"עשרה מיני פסלות הם כל מי שנמצא בו אחד מהן הרי הוא פסול לעדות, ואלו הן: הנשים, והעבדים, והקטנים, והשוטים, והחרשים, והסומים, והרשעים, והבוזיין, והקרובין, והנוגעין בעדותן, הרי אלו עשרה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והרי רוב המנויים שם פסולים רק לעדות ולא לשאר עניינים, ויש לומר שהוא הדין מה שמנה בכלל השוטים מיירי לענין עדות בדווקא, שכל אלו הוו בכלל שוטים שפסולים לעדות, אבל לעניינים אחרים יש לדון בכל מקרה ודין לגופו, ויכול להיות שלענין קניינים, קידושין וקיום מצוות יש מקום לחלק בין סוגי השוטים. ומה שסיים בה"י "ודבר זה לפי (מה) שיראה הדיין שאי אפשר לכוין הדעת בכתב", לא מיירי רק לענין עדות, אלא שצריך לבחון כל מקרה וכל פתי לגופו והוא הדין לענין שאר הלכות. (ומפשט לשון הרמב"ם משמע שפסולו משום שאינו חייב במצוות, וכוונתו דהגדת עדות היא מצוה ומי שמצווה להעיד חובתו לפסוק על פי עדותו וכלשון הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ז ה"ז, פ"ח ה"ב), עיי"ש. ומשכך שוטה וחרש שאינם ברי מצוות אינם מצווים להעיד וממילא אין אנו יכולים לדון על פי עדותם, אבל אם פתי בדרגה מסויימת מחויב במצוות, יש לדון על פי עדותו, אם עכ"פ מדייק בדבריו. והדברים עתיקים ואכמ"ל).

והנה מדברי הרדב"ז (שם) שכתב:

"הפתאים ביותר וכו'. זה מבואר כיון שאינו מכוין בעניניו לא יוכל לכוין העדות [...] ולפי שאין מנהגי בני אדם כאלו שוין לפיכך תלוי הדבר בדין שא"א לצייר הדבר בכתב."

שמענין תרתי, חדא שדברי הרמב"ם הינם רק לענין עדות, וטעמו מפני שאין אנו יכולים לסמוך על עדותו שמא לא דייק בדברים. ועוד שמענין שלא כל הפתאים שווים ותלוי במידת פתיותם ויכולת הדיוק שלהם, וחובת הדיין לבדוק הדברים. והדברים עולים גם מדברי הרמב"ם לעיל (שם ה"ח) לענין בן י"ג, שאף שהוי גדול אינו מעיד בקרקעות, וז"ל:

"ובן שלש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות ואינו יודע בטיב משא ומתן אין עדותו עדות בקרקעות מפני שאינו מדקדק בדברים שהרי אינו יודע."

והוא הדין בפתי, הדבר תלוי במידת פתיותו ואם אפשר לסמוך על דבריו.

המהר"ט בתשובתו (חלק ב סימן טז) דן לגבי תוקפם של קידושין, גירושין, וחליצה במעשה שבא לפניו, "באחד שבא לחלוץ והיה ערל שפתים כי לא יכול לדבר ונוטה אל הטפשות אבל מבחין הוא בעניני העולם כגון לקנות דברים מן השוק ולעשות מה שאומר לו על הן הן ועל לאו לאו". וכתב שם בהבנת דברי הרמב"ם, וז"ל:

"ומה שכתב הרמב"ם בפרק ט' מהלכות עדות הפתי' ביותר שאין מכירי דברים שסותרים זה את זה ולא יבינו עניני הדברים כדרך שמבינים שאר ע"ה וכו' הרי אלו בכלל השוטים וכן הביא בעיטור בשם הרי"ף ז"ל בתשובה הנה זה אף על פי שאפשר שלא יבין עניני הדברים כדרך שאר העם מ"מ מכיר הוא הדברים שסותרים זה את זה על הן הן ועל לאו לאו אלא שיש בו טפשות בדברים שלבו חפץ כמו פתן חרש יאטם אזנו והוא מכלל הטפשים עקשי לב לא מפני זה יהיה מכלל הפתאים שהזכיר הרמב"ם ז"ל.

ועוד נראה דלא אמר כן אלא לענין עדות שצריך להעיד על מה שעבר כבר ויש לחוש שמא נדמה לו באותה שעה שהדבר כן ואינו ונתחלף לו דבר בזולתו מאחר שלפעמים אין מכירין דברים שסותרים זה לזה ואיך יעיד עכשיו על מה שראה בתחלה אבל כשאנו באים לקיים דבר עמו במק' וממכר או בגיטין וקידושין ומסברו ליה וסבר ואנו מכירין שהבין הדברים כגון זה לאו שוטה הוא והרי הוא כפקח לכל מה שהוא עושה בדעת שפויה לפנינו וראיה מההיא דפ' מי שמת שמכר נכסים ואלפיה דניכול תמרי ונשדי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קשייתא בי רבא דמסיק מסברו ליה וסבר זביניה זבינא וה"ה לענין גיטין וקידושין וחליצה.

מבואר בדבריו שהסתפק בביאור דברי הרמב"ם, שלפירושו הראשון דברי הרמב"ם שפתי הוי בכלל השוטים, מיירי לכל דיני תורה ולא דווקא לענין עדות, אך הפתי שעליו דיבר הרמב"ם שהוא בכלל שוטה מיירי במי שאין לו הבנה כלל, ולא במי שיש לו הבנה פחותה וקלושה שאין דעתו שלמה כמפגרים, שהרי הגדיר במי שאינו מכיר הדברים הסותרים כלל. ולכן כתב בעובדא דידיה שהפתי שבא לפניו "שאפשר שלא יבין עניני הדברים כדרך שאר העם מ"מ מכיר הוא הדברים שסותרים זה את זה", ולכן הוא יכול לחלוץ. ובפירושו השני כתב, שדברי הרמב"ם לענין הפתאים הינם לענין עדות בלבד, אך לענין שאר דיני תורה "כשאנו באים לקיים דבר עמו במקח וממכר או בגיטין וקידושין ומסברו ליה וסבר ואנו מכירין שהבין הדברים כגון זה לאו שוטה הוא והרי הוא כפקח לכל מה שהוא עושה בדעת שפויה לפנינו", ולפי זה דין פתי (אם מבין על פי הבנתו מה הם נישואין) כדין פיקח וקידושיו קידושין, וכדעת הרמ"ה והמהרי"ק שהזכרנו.

ז. והנה לדעת המהרי"ט בפירושו השני, שדברי הרמב"ם הינם לענין עדות גרידא אבל לשאר דינים, בדברים שמבין, אף אם דעתו פחותה מהני מעשיו (וכן משמעות דברי הרדב"ז בפירושו לרמב"ם שם כמוש"כ), והביא ראיה מסוגיית הגמ' בב"ב (דף קנה ע"ב) שהיא גם המקור לדברי הרמב"ם (הלכה ח) לגבי בן י"ג שאינו מעיד על קרקעות, שאף שלענין כל דיני תורה ודאי גדול הוא ובודאי שקידושיו קידושין, לענין עדות בקרקע הוא פסול. והנה מדבריו משמע שמכיוון שכשמסבירים לו והוא מבין, הרי הוא מספיק בן דעת ליצור חלות קנין, והוא הדין חלות קידושין. והנה המהרי"ט לא ביאר די מהי הוכחתו מעובדה דרבא דאם מסברו ליה וסבר חלה מכירתו, האם מיירי בפתי, במי שעושה מעשה שטות, או בתרוייהו.

האחרונים הביאו דברי מהרי"ט ודנו ופלפלו מהי ראיתו מסוגיא זו. עיין בתורת גיטין (סימן קכא ס"ק ב) שכתב:

"ולכאורה משם מוכח איפכא דהא מסיק שם דהא דעביד הכי משום חוצפא יתירה וכו'. משמע דאי לא היה לו למיתלי משום חוצפא היו מחזיקין אותו בשוטה אף דמסברין ליה וסבר. אך מי יבוא אחרי המהרי"ט."

משמע שסבר שמסוגיא זו אין ראיה לדברי המהרי"ט והסברו בדברי הרמב"ם, שמשוחרר רבא לסיים, והאי דעביד הכי חוצפא יתירא דאית ביה, ש"מ דאי הוי מעשהו מעשה שטות באמת או דהוי פתי לא מהני מה דהסבירו ליה. עם זאת סבר שלהלכה אין לנו לזוז מדבריו.

לפני שנבאר דברי המהרי"ט, חובתנו לבאר דין מכירת קרקע וגדריה שהם הבסיס להבנת הסוגיא, והלכה זו מוכיחה שיש הבדל בין סוגי הפעולות המשפטיות שאדם יכול לפעול, ותלויים ביכולת הבנתו. דין זה מבואר בב"ב (דף קנה ע"א):

"איתמר: קטן מאימתי מוכר בנכסי אביו? רבא אמר רב נחמן: בן שמנה עשרה שנה, ורב הונא בר חנינא אמר רב נחמן: מבן עשרים שנה."

ופירש שם הרשב"ם:

"מאימתי מוכר בנכסי אביו - בקרקעותיו ותהוי מכירתו מכירה דאילו גבי מטלטלי תנן (גיטין דף נט) הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומפרשינן התם כבר שית כבר שב כל חד לפום חורפיה ומשום כדי חייו תקינו ליה רבנן במטלטלין דתהוי מכירה למזונותיו אבל במקרקעי לא.

בן שמנה עשרה – [...] ואף על פי שאינו יודע בטיב משא ומתן יפה כדמוכח לקמן בת י"ד שיודעת בטיב משא ומתן מוכרת וכגון שהביאה שתי שערות כדמוכח לקמן.

עוד כתב הרשב"ם שם (קנה ע"ב):

"ונראה בעיני דבמקרקעי מיירי ולא גרסינן במטלטלין והכי מפרש לה שלח ליה רב גידל בר מנשיא לרב ילמדנו רבינו תינוקת בת י"ד שיודעת בטיב משא ומתן מהו למכור בנכסי אביה אף על גב דלא הויא בת עשרים. מהכא שמעינן דעד השתא איירינן בשאין יודע כל כך בטיב משא ומתן ואפילו הכי מבין עשרים ואילך מוכר בנכסי אביו הואיל ואינו שוטה ממש אבל בפחות מבין עשרים בעינן חכמה יתירה למכור בנכסי אביו."

ומשמע מדבריו דדוקא באינו יודע בטיב מו"מ לא מהני מכירה בקרקעות אביו, וכן משמע מדברי התוס' שם (ע"ב ד"ה לאו) וכן כתבו עוד מן הראשונים. אמנם הרמב"ן פירש שבנכסי אביו אינו מוכר אף ביודע בטיב מו"מ, ומה שאמר דסגי ליה בבת י"ד כיון שיודעת בטיב משא ומתן מיירי בקרקעות שקנתה, וכן משמעות דברי הר"ף והרמב"ם, ועיין ברבינו גרשום וביד רמ"ה שסברו כוותיה. ועיין שם בראשונים שנחלקו בפירוש האי דינא דעד בן עשרים אינו מוכר, אם מה שאינו מוכר הוא דוקא בנכסי אביו או בכל קרקעות ואף קרקעות שקנה, וכן היא דעת הרמב"ן, דנחלקו בגדרי תקנת חכמים, ואכמ"ל.

וטעם תקנה זו מבואר שם (דף קנו ע"א):

"קים להו לרבנן דינוקא מקרבא דעתיה גבי זווי, ואי אמרת זביניה זביני, זמנין דמקרקשי ליה זווי, אזיל מזבין לכולהו נכסי דאבוה."

לכשנעמוד על עיקרם של דברים, טעמו של דבר הוא משום דעד גיל עשרים אין דעתו של ילד לגמרי, ולהכי בדיני שמים אין עונשים אלא מי שהגיע לגיל עשרים, ומהאי טעמא כל יוצא צבא הוא מבין עשרים ומעלה וכדכתב הרמב"ן (במדבר א, ב), וז"ל:

"אבל יתכן שיהיה פירוש 'כל יוצא צבא', כל היוצאים להקהל בעדה, כי הנערים לא יקהלו בתוך העם."

ומשמע דעד בן עשרים מיירי נער, ולכך במובנים מסוימים הוא פתי, ולכן תקנו שמכירתו בקרקעות לא תהיה מכירה, עד שתהיה דעתו שלמה. ולהכי לדעת הרשב"ם ביודע בטיב מו"מ מכירתו מועלת אף בפחות מבין עשרים, אך לדעת הרמב"ן אף ביודע בטיב מו"מ אין דעתו שלמה.

ח. דברי המהרי"ט האמורים לעיל מתבססים על סוגיית הגמ' בב"ב (דף קנה ע"ב) ששם שנינו:

"שלח ליה גידל בר מנשיא לרבא, ילמדנו רבינו: תינוקת בת ארבע עשרה שנה ויום אחד יודעת בטיב משא ומתן, מהו? שלח ליה: אם יודעת בטיב משא ומתן - מקחה מקח וממכרה ממכר. ולישלח ליה: תינוק! מעשה שהיה כך היה. ולישלח ליה: תינוקת בת שתים עשרה שנה ויום אחד! מעשה שהיה כך היה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(והא דרבא לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, ד)ההוא פחות מבן עשרים דאזל זבין נכסי [אבוהו, כגידל בר מנשיא], אתא לקמיה דרבא. אמרו ליה קרוביה: זיל אכול תמרי ושדי ביה קשייתא בי רבא, עבד הכי; אמר להו: זביניה לאו זביני. כי קא כתבו ליה שטרא, אמרו ליה לקוחות, זיל אימא ליה לרבא: מגלת אסתר בזווא, שטרא דמר בזווא? אזל א"ל; אמר להו: זביניה זביני. אמרו ליה קרוביה: לקוחות אנמרוהו! אמר להו: מסברי ליה סבר, כיון דמסברי ליה וסבר - מידע ידע, והאי דעבד הכי - חוצפא יתירא הוא דהוה ביה.

ויש לעיין בדברי רבא, מאי קסבר מעיקרא כשהורה לבטל את המכירה, ממה חזר בו, ומדוע חזר בו בקביעתו שהמכירה קיימת? ונראה דדבר זה הוא מחלוקת הראשונים.

וז"ל הרשב"ם:

"והא דרבא לאו בפירוש כו' - לא גרסינן הכא כלל וה"ג ההוא פחות מבן עשרים שמכר בנכסי אביו כגידל בר מנשיא בחזקת יודע בטיב משא ומתן.

אתא לקמיה דרבא - כדי לחזור בו ולומר שאינו יודע בטיב משא ומתן [...]

זיל אכול תמרי - והשלך גרעינים לפני רבא ויהיה סבור שאתה שוטה ויחזיר לך נכסיך [...]

אמרו ליה לקוחות כו' - הורוהו דבר חכמה שיאמר לפני רבא ויחשב חכם בעיניו ויודע בטיב משא ומתן ולא יפסידו לקוחות מקחם.

מגילת אסתר - שהוא דבר גדול רגיל סופר לכתוב בזווא ובשביל שטר קטן שכותב לי שואל לי זוז בתמיה [...]

לקוחות אנמרוהו - לומר כן להאי אך אינו יודע כלום.

אמר להו כיון דמסברי ליה - דבר חכמה ויודע להבין חכם הוא וממכרו ממכר והאי דשדא קשייתא חוצפא בעלמא הוא דעבד ולא מתוך שטות.

הרשב"ם הזכיר בדבריו שני עניינים, שרצה לחזור מפני שאינו חכם ואינו מכיר בטיב מו"מ, אך הזכיר עוד שרצה להוכיח במעשיו שהוא שוטה. והנה לגבי ההוכחה שמבין בטיב מו"מ הקשו הראשונים (תוס' קנה ע"א ד"ה איתמר, ר' יונה, רמ"ה ועוד) על סוף דברי הרשב"ם, וז"ל התוס':

"ואין נראה כלל וכי בשביל שהוא היה יודע לסבור זה היה חשוב חכם יודע בטיב משא ומתן?!"

ומקשייתם משמע שהבדיקה הייתה כדי לבחון אם הוא חכם ומבין מעשיו, דמיירי בפחות מבן עשרים שמכר, והבחינה אינה לקבוע שאינו בכלל שוטה.

והנראה בביאור דברי הרשב"ם, שאכן עיקר הבדיקה הייתה לבדוק אם בקי בטיב מו"מ שרק אז מועילה מכירתו. ואכן אחרי שמכר בא לבטל המכר בתואנה שאינו בקי בטיב מו"מ, והשיאוהו קרוביו לבטל המכירה ע"י זריקת הגרעינים. ונקט הרשב"ם טעם אחר, שעשה כן כדי שיחשוב שהוא שוטה ולכן זרק הגרעינים, ומהאי טעמא אמר רבא בתחילה שהמכר אינו מכר, וי"ל דהטעם משום דאין תוקף למעשה שוטה. והלקוחות לימדוהו לטעון טענה שמוכח ממנה שהוא בקי במו"מ (דהיינו בקיאות מינימלית שיודע שאין לשלם על שטר כעל מגילת אסתר), ולכן אמרו לרבא שלקוחות אנמרוהו, ועל זה אמר רבא שמוכח שמבין בטיב מו"מ ולכן מכירתו מכירה אף בפחות מבן עשרים. ובאמת זה מהווה ראייה שבקי בטיב מו"מ, אך עדיין אף שמבין בטיב מו"מ אכתי שוטה הוא ולא חלו מעשיו וכעין שביאר הסמ"ע, דדין שוטה שהוא בדבר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחד אף בשאר דברים מבין, אפילו הכי אין קניין לשוטה, ועל זה אמר רבא שעשה מעשה זה, לא מתוך שטות אלא משום חוצפה ואינו שוטה כלל, ושוב קם דינא שמכיוון שמבין בטיב מו"מ אפילו ההבנה המינימלית להבדיל בין שווי כתיבת מגילת אסתר לכתיבת שטר, חלה מכירתו. ולשיטת הרשב"ם בהבנה כלשהי שמבין בענייני מו"מ סגי כדי לקבוע שיש חלות למעשיו, והא דנקט טעמא דחוצפא, היינו לאפוקי מדין שוטה שבכהאי גוונא לא יועילו מעשיו. כן נ"ל ביאור דבריו. ועכ"פ רצה לבטל המכירה משום דאינו בקי במו"מ, דהיינו שהוא פתי (עכ"פ לעניין מכירת קרקע של אביו), וכיוון דמסברי ליה וסבר שוב אינו פתי. והא דאמר דהוי חוצפא הוא לאפוקי מדין שוטה ולהכי הוכחת המהרי"ט הינה לדין פתי בלבד ולגבי זה מועיל דמסברו ליה. ויש לפרש דבריו על פי דברי הנימוק"י לקמן ועיין נחל יצחק (סימן לה אות י ד"ה הפתאים) ובאגרות משה (אהע"ז ח"א סי' קסד).

ט. והתוס' שם (קנה ע"א ד"ה איתמר) כתב:

"רבינו תם גריס כך רבא אמר רב נחמן בן שמנה עשרה רב הונא בר חנינא אמר רב נחמן בן עשרים וגרסינן בתרה והא דרבא לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר דההוא דפחות מבין עשרים דזבין בנכסי דאבוה כו' עד אמר להו רבא מדאסברוהו וסבר מידע הוי ידע והא דעבד הכי חוצפא יתירא הוה ביה פירוש הגיע זמנו למכור בנכסי אביו ומתחלה היה סבור רבא שהיה שוטה ולכך לא הוה מקחו מקח וממכרו ולבסוף כיון דראה דאסברוהו וסבר אם כן אינו שוטה לגמרי כיון שהגיע זמנו למכור יכול למכור."

ולדברי ר"ת מיירי במי שהגדיל ויכול למכור בקרקעות אף אם לא בקיא בטיב מו"מ, ואכן אין בעובדה זו שמסבירים לו ומבין להוכיח שהוא מבין במו"מ. אלא שאם הוא שוטה לא אהנו מעשיו, ולכן סגי במה שמסבירים לו ומבין, דיש בו דעת כלשהי להוציאו מכלל שוטה גמור ומכירתו מכירה, ולפיכך תולים זריקת הגרעינים בחוצפתו ולא בשטותו.

ועיין בפסקי רי"ד (שם) שכתב כדברי ר"ת, וז"ל:

"פי' זה שקיים מכירתו לא מפני שהיה יודע בטיב משא ומתן, שגם סתם בני אדם שאין בקיאים בטיב משא ומתן מסברו ליה ומסבר הו, אלא תחילה רצה לבטל מכירתו מפני שראה בו שטות, והשוטה אף על פי שהגיע לשנים מרובות אין מכירתו מכירה כדאמרני' בההוא בר שטיא דזבין ניכסיה כול', ולבסוף כשראה שמה שעשה לא עשה בשטות, וראה דמסברו ליה וסבר, אמ' הרי הוא כסתם בני אדם, וכיון שהגיע ל"ח שנים אף על פי שהוא פחו' מבין עשרים, בדעת מיושבת מחזקין ליה ומכירתו מכיר'."

ורבינו יונה כתב:

"כיון דמסברו ליה כו'. יש תמהים למה יחשב יודע בטיב משא ומתן מפני שידע לומר דבר אחד ששמו בפיו. ונ"ל כי רבא חקר והגידו לו ושמע על אותו הנער שהיה יודע בטיב משא ומתן, וכיון דחזא דשדא קשייתא לביתיה אמר אין זה כי אם מדרך שטות, ולא יתכן שזה יודע בטיב משא ומתן אחרי כן שמסבירים אותו, וסובר רבא כי זריקת הגרעינים לא היה מצד שטותו אלא מצד חוצפא, וכי יתכן שהוא יודע בטיב משא ומתן כמו שהוגד לו ושמע."

והיינו שרבא חקר והגידו לו ושמע על אותו הנער שהיה יודע בטיב משא ומתן, וכיון שראה דשדא קשייתא לביתיה אמר אין זה כי אם מדרך שטות, ולא יתכן שזה יודע בטיב משא ומתן, ואחרי כן כשראה שמסבירים אותו וסובר, אמר רבא כי זריקת הגרעינים לא היה מצד שטותו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אלא מצד חוצפא, וכי יתכן שהוא יודע בטיב משא ומתן כמו שהוגד לו ושמע. ואף שבעלמא מה שאומר על פי מה שמסבירים לו, לא מהוה ראיה שבקי במו"מ, בנידון דידן הברור שהיה צריך להיעשות, הוא מה משמעות זריקת הגרעינים, ובזה שהסבירו לו והבין התברר שהזריקה אינה מפני שהוא שוטה אלא מפני שהוא חצוף חוצפה הנובעת גם היא מדעת שאינה שלמה. ולכאורה אין הכרח מסוגיין למי שדעתו מוגבלת.

אמנם יש לומר שאף שאינו השוטה שדיברו חז"ל שאין תוקף הלכתי למעשיו (ואפילו לדעת הרמב"ם דלא בעינן דווקא התנאים שהוזכרו בחגיגה דף ג ע"ב), התנהגות זו מורה שדעתו מוגבלת והוא שוטה כלשון בני אדם, אף שלא השוטה ההלכתי, ויש ספק אם מודע למהות מעשיו, ולכן אחרי שהסבירו לו וסבר, שוב אין דינו כשוטה שלא מבין, אלא על אף הבנתו המוגבלת כיוון שמבין אהנו מעשיו. ומיניה נילף לפתי.

והרמ"ה פירש:

"ושמענין מהאי מעשה דס"ל לרבא דקטן שהגיע לכלל שנותיו והביא שתי שערות דזבין נכסיה. בדקינן ליה השתא לפי שעה אי ידע בטיב משא ומתן כל דהו, אפילו דלא סבר ממילא אלא דמסברו ליה וסבר ואף על גב דלא חזינן ליה דידיע אלא חדא זימנא, יודע בטיב משא ומתן הוא. ואף על גב דחזינן ביה חוצפא יתירתא ומילי אחרניאתא דשטותא דלא שייכי במקח וממכר, אף על גב דלא הוי בן כ' זביניה זביני בנכסי עצמו. ואי לא לא הו זביניה זביני."

ולדבריו סתם מי שהגיע לבגרות לא בעינן שידע בטיב מו"מ לגמרי אלא בדקינן ליה השתא לפי שעה אי ידע בטיב משא ומתן כל דהו, ואפילו בבדיקה קלה דלא סבר ממילא אלא דמסברו ליה וסבר. ואף בפעם אחת סגי כדי שיועילו מעשיו, וכדי שיקרא יודע בטיב משא ומתן. ובדיקה כל דהי זו מועילה אפילו עושה מעשים שיש לדונו כשוטה, שאם יש בו דעת כלשהו תולים מעשי השטות שאינם נוגעים למו"מ בחוצפה של מי שלא נשלמה דעתו, או בדברים אחרים ויש תוקף למעשיו. והוא הדין בפתיים, אם יבין מהות הדבר, מעשהו יועיל וקידושו קידושין. ויש לומר דדברי הרמ"ה שהביא רבינו ירוחם שקידושי פתי הם קידושין שהזכרנום לעיל, הינם על פי שיטתו וביאורו לסוגיין.

ויש לומר עוד שמשאמר לפני רבא מה שלמדוהו הלקוחות ש"מ פתי הוא, שמי שאינו פתי ובא לבטל המקח לא יטען מה ששימו בפיו הקונים, וצ"ע.

ובנימוקי יוסף (עג ע"א מדפי הרי"ף) כתב:

"כיון דמסברו ליה וסבר. משמע מהכא מדלא בדקיה רבא לדעת אם יודע בטיב משא ומתן מסתמא אמרינן כל שהוא גדול יודע הוא ומכירתו מכירה עד דידיעו בבירור דאינו יודע. כי האי דמעיקרא היה מתנהג כשוטה שהיה אוכל תמרים וזורק הגרעינים לפני רבא כדי שיחשבוהו לשוטה הוא דעבד הכי שהשליך הגרעינים."

ומשמע שמיקל יותר מדברי הרמ"ה, וסבר דלכתחילה לא בעי בדיקה כלל, דבסתמא דמילתא אמרינן אפילו בבן י"ג, דהוי בכלל בקי במו"מ עד שנראה שעושה מעשה המטיל ספק בשיקול דעתו ומעורר ספק שמא שוטה הוא דאז צריך לבודקו, ולהכי הוצרך רבא לבודקו אם אינו שוטה הא לאו הכי אף שודאי אין דעתו שלמה שמהאי טעמא אין מוכר בנכסי אביו, לגבי נכסיו נקראת אף דעת זו דעת, ליצור חלות והוא הדין לקידושין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

העולה מהאמור, שנחלקו הראשונים אם הבדיקה הייתה להוציאו מכלל שוטה, בגלל שעושה מעשה שטות והבחינה לא הייתה כדי לבחון אם בקי בטיב מו"מ, או מפני שאין צריך בדיקה במקרה זה מהטעמים שנקטו הראשונים או מפני שהדבר היה ידוע להם מבירור אחר, דבחינה זו דבעינן שתהיה מוכיחה על חכמתו למכור קרקע לא סגי ליה במסברו ליה וסבר. אלא שהבחינה הייתה להוציאו מהחשש שמא שוטה הוא ואין תוקף למעשיו, ומכיוון שמסברו ליה וסבר הוכיחו שאין הוא שוטה ויש תוקף למעשיו. והכי נמי בפתי, אם מבין מהות המעשה אף שהבנתו אינה מושלמת יועלו מעשיו, וזוהי הוכחת המהרי"ט. ומיושבת קושיית התורת גיטין.

ולדעת הרשב"ם והרמ"ה, הבחינה היא כדי לבחון אם בקי במו"מ (ולרמ"ה סגי בהכי ואתי שפיר כשיטת המהרי"ט), דהיינו שיש בו דעת למכור ולא הוי פתי שאין מכירתו מכירה.

וכבר עמד על הדברים המהרי"ק בתשובה שהזכרנו לעיל וביארם:

"גבי מקח וממכר משמע מלשון התו' בבבא בתרא פר' מי שמת (קנה, א) דאם אינו שוטה גמור דממכרו ממכר למכור בקרקעות שירש מאביו [...] מדאסברוהו וסבר מידע ידע והאי דעבד הכי חוצפה יתירא הוה ביה וכו', עד ומתחילה היה סבר רבא שהיה שוטה ולכך לא הוי מקחו מקח וממכרו ממכר, ולבסוף כיון דראה דמסברי ליה וסבר א"כ אינו שוטה לגמרי, וכיון שהגיע זמנו למכור יכול למכור, עכ"ל, ומשמע מדבריהם דמכיון שאינו שוטה לגמרי יכול למכור, וה"ה לענין חליצה דהא בחדא מחתא מחתינהו איזה הוא שוטה וכו' וכדפי' רש"י [...] וגם משמע משמעתתי' דהתם דבדבר מועט מפקינן מכלל דשוטה, דגר' שם בסוף השמועה אמריה ליה זיל אימ' ליה לרבא מגילת אסתר בזוזא ושטרא דמר בזוזא כו' עד אמריה ליה קריביה לקוחות אגמרהו א"ל כיון דמסבריה ליה וסבר מדע ידע, והלא דבר מועט וקל להבין היה שלא היה לו לסופר לקחת פרעון משטר קנין שהיה כותב כמו שיקח ממגילת אסתר ואפי' הכי קאמ' כיון דמסבריה ליה וסביר דלא חשיב כשוטה וממכרו ממכר [...]"

ואף על גב דהתם מסיים רבא ואומ' והא דעביד הכי חוצפא יתירא הוא דהוה ביה, דמשמע דאי לא מצי למיתליה בחוצפא לא הוה סמכינן אמאי דמסברי ליה וסבר, שאני התם דידיע פורתא הוה למסבר מאי דמסבריה ליה אבל הכא מנפשיה סבר. ועוד נר' לע"ד דלא דמי כלל מי שעושה מעשה המורה טירוף הדעת כי התם דהוה אכיל תמרי ושדי קשיית' ביה רבא [...] אבל מי שהוא מיושב בדעתו ומה שהוא אומר הוא אומר ביישוב הדעת, אלא שאינו מבין ענייני העולם כשאר בני אדם, מ"מ כל היכא שלא הוחזק להיות מאותן שהזכירו רז"ל בפ"ק דחגיגה נר' לע"ד דמעשי' קיימי' בכל מילין, שהרי על כרחין צריך איזה גבול ושיעור לומר באיזה ענין יחשב מבין ובאיזה ענין לא, שהרי יש מבין מעט ויש מבין הרבה, יש ממהר להבין כבר שית וכבר שבע ויש מאחר ואין הדעות שוות, והא למדת שאין לנו אלא מה שאמרו חכמים בפ"ק דחגיגה איזהו שוטה וכו'."

ומבואר בדבריו ההבדל בין מי שאין דעתו שלמה, לההוא מעשה דרבא שהיה צריך לומר דהוי חוצפה ובדבריו מיושבת קושיית התורת גיטין, ואכמ"ל.

י. ועיין עוד בשו"ת חתם סופר (אבן העזר חלק ב סימן ב) במה שכתב להגדיר ולחלק בין שוטה לפתי, עיי"ש שנשאל:

"באיש אחד שמחמת רב דאגותיו והפסידים רבים תכופים שאירע לו בממונו נקרה במקרה מרה שחורה מלאנקילי שהוא גורם עצבות ומחמת זה אינו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מתחיל לדבר כלל עם בני אדם אמנם אם מתחילין עמו משיב כהוגן ומתפלל ועולה לתורה כדרך שאר בני אדם [...] וע"י ריצוי ופיוסים נתפייס בריצוי לפטור אשתו בגט פטורים ובשעת מעשה של אותו ריצוי הי' טוען בעצמו שואל ומשיב דברים הראויים לו והגונים וטובים לענין וקבל קנין לגרש את אשתו ע"ד הפשר הנעשה בפני הרב אב"ד בענין זה. ועתה נפשו בשאלתו אם ראוי לסדר הגט להזוג אם אולי נאמר שהאיש בכלל שוטה יחשב שאין גירושי' כלום ואינו מוציא עולמית.

תשובה. הנה לדון בדיני השוטים א"א כ"א בראיית עיני הדיין המבין מה טיבו ומהותו וא"א לברר בכתב מה ענינו וטבעו ומהותו וכמ"ש הרמב"ם פ"ט מה' עדות ואין לדיין אלא מה שענינו רואות ואפי' שיבא מכשורי לא בעינא דלימטי לי וחכם שכמותו ענינו בראשו לנוכח יביטו עד היכן מגיע שכלו והבנתו [...]

גרסי' פ"ק דחגיגה ג' ע"ב ת"ר איזהו שוטה פירש"י האמור בכל מקום שפטור מכל המצות ומן העונש ואין קנינו קנין ואין ממכרו ממכר עכ"ל היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות והמקרקע כסותו והנה יש לעיין מה גדר נתנו בשוטה הלא אפי' חרש פטור מהמצות והעונשים ואין קנינו וממכרו כלום והכל משום שאין בו דיעה וידוע הוא כי החרש אין בו אחת מכל אלו המנוים כאן ואפ"ה הואיל ואין דעתו שלימה ממועט הוא מכל האמור ומכ"ש מי שדעתו פחותה מן החרש כמו רוב הפתאים וא"כ מ"ט נתנו חז"ל גדר איזהו שוטה ויותר מזה יש לתמוה למה מנו חכמים בכל מקום חרש ושוטה ואפשר וקרוב לודאי שכך היא הלכה למשה מסיני וקשה כיון דתני חרש ומכ"ש הגרוע ממנו בדעת למה הדר תני שוטה [...]

גם יש לתמוה מ"ט לא הוזכר בש"ס בשום מקום דין הפתאים שהזכיר הרמב"ם פ"ט מה' עדות וגם הרמב"ם בעצמו לא הזכירו בשום מקום כ"א בה' עדות ואי נמי נודה לדברי תשו' מהרי"ט שהרמב"ם נמי לא אמרו אלא גבי עדות שצריך להעיד על מה שעבר ואולי אז לא הי' שפוי ונתחלף לו דבר בזולתו אבל לענין גיטין וקידושין כיון שאנו רואים עתה דעתו שפוי וצלולה כשר גם להרמב"ם הנה מנ"ל להרמב"ם זה מהש"ס הגם שהסבירא אמת מ"מ אין דרכו של הרמב"ם לחדש מלבו ולכתוב סתם אם לא שיכתוב ויראה לי [...]

תו יש לעיין מ"ש הרמב"ם פ"ט מעדות דשוטה אעפ"י שהוא שואל ומשיב כענין בשאר דברים ה"ז פסול וכשוטה יחשב מנ"ל הא דלמא כדחזי בי' סימני שוטה הרי חזקתו שוטה לכל מילי כל זמן שלא בדקנוהו ואם אחר שעשה מעשה שטותו קדש אשה או לקח ומכר הכל בטל אבל אי שאלנוהו אז ומצאנוהו יודע ומבין מה שהוא עושה ומסברי' לי' ומסביר מועיל באמת וע"ז הכוונה י"ל תוס' דחגיגה ד"ה דרך שטות וכו' במ"ש ודאי יש להחזיקו בחזקת שוטה לכל דבר די"ל היינו בסתם מוחזק הוא כשוטה אבל מנ"ל דאפי' אם שואל ומשיב כענין יהי' פסול משום שוטה.

והנלע"ד בזה דודאי כל מי שאין שכלו צלול שיהי' לו לכל הפחות דעתא צילותא אעפ"י שאינו עושה שום מעשה שטות רק הוא בשב ואל תעשה אבל מ"מ אינו מבין הדברים הסותרים הרי הוא פסול מן התורה לכל מילי והרי זה בכלל חרש שמנו חז"ל בכל מקום שפסלו מטעם הנ"ל ומכ"ש הפתאים הגרועים מן החרש ואמנם אין פסולים אלא משום שחסרי' דיעה ולא שנתוסף להם שום שגוען וטרופ הדעת כלל ומשו"ה כשמרגישים בהם שום דעתא צלול מועיל וכל מעשיהם כמעשה הפקחים ומשו"ה הוי ס"ל לר"א ביבמות קי"ב דמביאים אשם תלוי על קידושי חרש משום דמספקא לי'

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בדעתא צלותא ורבנן נמי דפליגי היינו משום דס"ל דאין ספק כלל דשום חרש אין לו דעתא צלותא אבל אה"נ כל פתי שנשאר לו עדיין דעתא צלותא הרי הוא כפקח [...]

וזה לשון רש"י נדה מ"ה ע"ב אפי' אמרו אין אנו יודעים לשם מי נדרנו וכו' גדולים הם ובכלל שוטה נמי לא מחזקינן להו דסופו לבוא לכלל דעת ואין שוטה אלא המקרע כסותו וכו' ודבריו תמוהים כבר נתעורר עליהם הגאון בעל שאגת ארי' בתשו' שבס' אור הישר והנלע"ד עפ"י מ"ש לעיל בגדר פתי שהוא בשב ואל תעשה וחסרון דעת וגדר שוטה הוא שעשה מעשים כאלו המנויים בחגיגה וכו' בשמלה חדשה כלל דהפתיות נולד כן ממעי אמו ואינו משתפה לעולם וההיפוך בשוטה שיש לו רפואה ואינו מבטן אמו והשתא י"ל רש"י בא לשלול את התינוק הזה משני מיני שוטים הנ"ל דסד"א הואיל והגיע לכלל שנים ועדיין אינו יודע לשם מי נדר יהי' כאחד השוטים לכן כ' רש"י שאינו מן השוטים הפתאים כיון שסופו להתרפאות ומתידע לו לשם מי נודרים וכללא הוא כל פתי אין רפואה למכתו וגם אין למנותו מאינך שוטים שיש רפואה למכתם משום דאינהו עבדי עובדא ע"ד שטות כההיא דחגיגה משא"כ הך תינוק שאינו אלא מחוסר זמן כנ"ל נכון בדעת רש"י ז"ל."

חזינן לדעתיה שיש שני סוגי שוטים: האחד שעושים מעשי שטות, והאחר מי שלא נגמרה דעתו ויליף ליה ק"ו מחרש (ועיין מה שדן בדבריו הגר"נ גולדברג בתחומין ז' מעמוד 231 ואילך, ואכ"מ לפלפל בדבריו), ועכ"פ למה שמבין ויש לו דעת צלולה חלו מעשיו דהוי דעתא קלישתא צלולה וכדעת ר"א ביבמות (דף קיג ע"א) שהזכרנו לעיל, וביאר שבקטן בן י"ג, אף שאין דעתו שלמה אין בו דררא דשני סוגי השוטה, ועיין לקמן.

ועיי"ש עוד בתשובה (סימן ג), וז"ל:

"ע"ד אשה א' מנעורי' הי' דעתא קלושתא צילותא ומשום כך לא נישאת לאיש עד שהיתה בת ל"ד שנים ואבי' היותו ת"ח ונגיד עם אתי' חד מאינשי דעלמא ויהיב עיני' בה ונשאה להתחתן עם גדולים ואמה חורגתה התחייבה עצמה לבדקה בדיקת טהרה לבעלה בכל זמן ועידן ואמנם האשה השטיא הנ"ל הטעתה את האם החורגת והכשילה הבעלה בכמה בעילות אסורות עד שראו שא"א לדור עם נחש בכפיפה אחד [...]

והנה זה אין ספק שלא הגיעה לשיעור אינה יכולה לשמור גיטה דא"כ לא הי' מעלתו מזדקק לסדר לה קידושין דאינה יכולה לשמור קידושיה ואפי' קידושי דרבנן לא תקינו לשוטה כמבואר ר"פ חרש ואע"כ יכולה לשמור קידושי' וקידושי דאורי' בלי ספק וממילא מתגרשת מן התורה [...]

ואחר שזכינו ובררנו כל זה תלי"ת נחזי מאי דקמן [...] אבל לענייננו לא נדבר מזה כלום כיון שמעלתו סידר לה קידושין בוודאי ראה וידע שראויה להתקדש מן התורה ויכולה לשמור קידושין והרי היא אשת איש דאורי'."

ומתוך תשובות אלו משמע שאשה שדעתה קלושה ויכולה לשמור קידושיה, אין ספק שקידושיה קדושין מדאורייתא אף אם אינה יכולה לשמור את עצמה. (ויש לומר שמי שדעתה קלושה מאוד ואף לא יכולה לשמור קידושיה יועילו מיהא מדרבנן כחרש, שהרי בכהאי גוונא יכול להיות שקיימו נישואין וצ"ע.) ובבית יצחק (חלק ב סימן ג) הסכים עמו, ועיי"ש עוד בבית יצחק (סימן ו).

יא. ועיין שו"ת עונג יום טוב (סימן קנג) שהאריך בביאור שיטת המהרי"ט, ויישב קושיית התורת גיטין. ועובדה דידיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"באיש אחד אשר הוא ערל שפתים ולא יכול לדבר כן עד שרוב דבריו קשה להבין ואפי' אנשים הרגילים עמו תמיד אינם יודעים דבורו לפרקים. וגם דעתו קלושה מאוד עד שאינו מבין כל הדברים כדרך שמבינים שאר ב"א כ"א דברים שרגיל בהם ביותר ואינו מבין ענין לאשורו ומעט מאוד בינתו גם במקח וממכר גם מלאכת המספר אינו יודע ונשא אשה ועתה הוליתו אשתו לאחת מהעירות הקטנות אשר לא ידעו את האיש ואת שיחו ולא היה להם לב להבין כי איש כזה צריך בדיקה אם דעתו שלימה ומבין עניני הגט על בוריו אף כי סברי כי האיש הזה אך לשונו מגומגם אבל דעתו שלימה. ואשתו בהוליתו אותו למדה אותו כשישאלוהו אם רוצה ליתן גט לאשתו יאמר הן [...] וכאשר שמענו כל אלה שלחנו אחר המגרש ובדקנו אותו והוא ממש נמשל כבהמה ולב אטום לו מלהבין דבר לאשורו וענין גירושין אינו יודע כלל."

והאריך שם בביאור הסוגיא, ומסקנתו:

"אולם אחרי שלא ראינו חולק על המהרי"ט והפרישה בזה דפשיטא להו דפתי במידי דמסברי' לי' ה"ה כפקח. וכן הובא דברי המהרי"ט בס' ג"פ וגם התורת גיטין כתב אף שבראייתו יש לדקדק מ"מ מי יבא אחרי דבריו. א"כ האיש הזה קדושיו קדושין דאנו רואין שיכול ליקח דבר המורגל בו מן השוק. והפתי יש לו דין פקח במה שמסברו ליה וסבר. רק צריכין אנו לברר היטב הדברים שצריך המקדש או המגרש לידע ובלתי זה לא הוי קדושין ולא הוי גרושין. ונראה אם הפתי הזה יכולים להסביר לו דברים אלו ואז נוכל לדין על קדושין ועל גרושין דידי' ונשפוט מישרים בזה."

ועיין שו"ת ישועות מלכו (אה"ע"ז סימן פו) שכתב לדחות ראית המהרי"ט מסוגיא זו:

"ע"ד חלוש הדעת אשר רצונו לגרש את אשתו והוא מצוה גדולה כי א"א לה לדור עמו. הנה הרב מוהרי"ט בחלק אה"ע סי' ט"ז היקל הרבה וכתב שאע"ג דלענין עדות כתב הרמב"ם ז"ל שכל שאינם מבינים הדברים כשאר העם בכלל שוטים יחשב דוקא לענין עדות שיעיד ע"מ שעבר, אבל לענין מו"מ וגיטין וקידושין כל היכי דמסברי' לי' וסבר מהני. וה"ר מהא דב"ב קנ"ה ע"ב בההוא דמכר נכסיו ולמדוהו קרובים שישליך גרעיני תמרי על רבא ובתר הכי אמר מגילת אסתר ושטרא דמר בזוזי ואמר רבא כיון דמסברי' לי' וסבר נתקיים המקח. אלמא דגם בחלוש הדעת כל שמבחי' ע"י שמסבירין לו לא מקרי שוטה, ולא ראי' הוא לפ"מ שפי' הרמ"ה בחי' לבתרא דהאי דזבן הי' בחזקת בריא אלא כשראו בו סימני שוטה שזרק גרעין לרבא רצו לבטל המקח דאמרינן דנשתטה וע"ז אמר רבא כיון דמסברי' לי' וסבר ע"כ שלא הגיע עדיין לשטות גמור בזה שלא יבחין עצמו שלא יעשה מעשה זאת וע"כ דחוצפה יתירה יש בו ועשה עצמו כמשתטה למען לבטל המקח וגם חכם ופקח שבפקחים עושה זאת לפעמים לתועלת לו כמו שעשה דוד אצל אכיש מלך גת. נמצא לפ"ד הרמ"ה אין ראי' לחלוש הדעת שאינו בכוחו להבחין מעצמו ענין עד דמסברי' לי' שיהי' נחשב לפקח שרבא לא אמר אלא שאין מעשיו מורין על שטות גדול כזה אלא שחוצפה יתירה דנקטא לי' לעשות עצמו כשוטה לבזות את רבא למצוא בו תועלת לבטל המכר ונ"ל שזה דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שהשמיטו הך עובדא ולפ"ד המוהרי"ט הי' להם להביא זאת ללמוד מזה דדעתא קלישא מהני אמנם לדידי ניהא ואף על גב שראיתי בש"מ שהביא שם דברי תוס' הרא"ש ונראה שמפרש כפשוטו מ"מ י"ל דבפסקים חש לדעת הרי"ף ופי' כמוש"כ בשם הרמ"ה א"כ אין ראי' לדברי המוהרי"ט."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולעיל הבאנו דברי הרמ"ה ומדבריו לא משמע שהבין שהך פחות מכן עשרים היה מחוכם, אדרבה כתב שסגי בהבנה מינימלית כדי להוציא מספק שוטה. אמנם יש מקום להסברו עפ"י דברי הנימוק"י שם, ואכמ"ל.

ועיין בשו"ת עין יצחק (אהע"ז ח"ב סימן ט) מש"כ לישב בכמה אופנים קושיית התורת גיטין.

ועיין בשו"ת אגרות משה (אבן העזר ח"א סימן עג) מה שכתב:

"הנה כמה שדעתה הוא כבת שש אינו כלום דכיון שאינה שוטה אלא שהיא פתיה ביותר ויודעת עכ"פ ענין אישות היא מקודשת דהפתאים ביותר למה שמבינים דינם כבן דעת כמפורש באה"ע סי' מ"ד סעי' ב' ברמ"א שכתב אם דעתו צלולה אף על פי שהיא דלה וקלושה הרבה מקודשת כגירסת הב"ש סק"ד וכן גורס הח"מ בסק"ב עיין שם ולכן אם היו קידושין היתה מקודשת."

ועיין עוד בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן קסד) מה שפלפל בתשובות האחרונים שדנו בדברי המהרי"ט, ומסקנתו שיש חלות למעשיו:

"בדבר שרוצה כתר"ה לידע דעתי הקלושה ביכם שאינו עושה מעשה שטות ומשיב על מה ששואלים אותו כהוגן על הן הן ועל לאו לאו, רק כאשר מדברים אתו נראה כי הוא מהפתאים ביותר אם יכול לחלוץ והוא רק אח יחיד שהוא מקום עיגון. וראיתי דברי כתר"ה מה שמביא דברי מהרי"ט שהתיר וגם הביא החולקים עליו ומקשים, וגם המתרצים דבריו. ומסקנת כתר"ה להתיר כיון שליכא אלא אח זה.

הנה מה שפסק כתר"ה להיתר יפה הורה, ויכול לחלוץ אחר שיסברו לו שבחליצה זו תהיה מותרת לעלמא. כי פתי ביותר אין לו דין שוטה לחיוב מצות ולכל התורה, ורק לענין עדות פסול מטעם שכתב הרמב"ם בפ"ט מעדות ה"י משום שאינו מבין כהוגן מה שראה להעיד וכדביאר מהרי"ט, ודבריו נכונים מאד."

הארכנו להביא מדעת הפוסקים, ובתשובות האחרונים האריכו בזה, ועיין בכנה"ג (חו"מ סימן לה הגהות טור אות יא) ובגט פשוט (סימן קכא ס"ק יב) שהביאו דברי המהרי"ט ומשמע שסברו כוותיה. ועיין בתשובות שנכתבו לעניין הגט מקליווה בספר אור הישר, ורוב מנין ובנין הפוסקים בתשובות אלו הסכימו להלכה לדברי המהרי"ט ולא עת האסף. ואף הדוחים הוכחתו של המהרי"ט מסוגיא דב"ב (ועיין שו"ת ברית אברהם אהע"ז סימן עו), סבירא להו לדינא דקידושי פתי הוו קידושין.

יב. וחובתנו לבאר יסוד הך דינא, מדוע יש תוקף לקניינים, לקידושין, לגירושין ולחליצות של הפתאים.

בגיטין (דף סה ע"א) שנינו:

"אמר רבא, ג' מדות בקטן: צרור וזורקו, אגוז ונוטלו - זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים [...] הפעוטות - מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין [...]. ולמכור בנכסי אביו, עד שיהא בן עשרים.

ושם (דף נט ע"א) הגדירו מי הן הפעוטות:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"הפעוטות - מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין. ועד כמה? מחוי רב יהודה לרב יצחק בריה: כבר שית, כבר שב. רב כהנא אמר: כבר שב, כבר תמני. במתניתא תנא: כבר תשע, כבר עשר. ולא פליגי, כל חד וחד לפי חורפיה. וטעמא מאי? א"ר אבא בר יעקב א"ר יוחנן: משום כדי חייו."

משמע מסוגיות אלו שאף שמדאורייתא אין תוקף למעשה קטן דאין קנייניו קניינים, תיקנו חכמים שיועיל קניינו אפילו בקטנות משום כדי חייו. והוא הדין שהפקיעו קניינו בגדול לעניין מכירת קרקעות עד שיהיה בן עשרים. ועכ"פ שמעינן מינה שגם לפעוטות יש דעת למכור, ואף שמדאורייתא לא חל קניינם דהם קטנים, תיקנו חז"ל שיועיל מדרבנן.

ועוד שמעינן מינה דלחלות קנין בעינן תרתי: א. שיהיה גדול ב. שיש לו דעת ומבין מהות מעשיו. ולהכי בפעוטות אם מבינים מהות מעשיהם תקנו רבנן שיועילו מעשיהם אף שהם קטנים, ובגדול שלא מבין עד הסוף מהות מעשיו הפקיעו מכירתו בקרקעות. יסוד הדין הוא מפני דגם במי שדעתו שלמה יש שלבים בחייו שהוא מעין פתי שאפשר לפתותו לעשות מעשה קנין, מפני שאין דעתו שלמה. ולהכי יש לעיין בגדול שהוא פתי, ובקטן דדעתו שלמה מה יהיה דינו לעניין קניינים, חיוב במצוות וקידושין וגירושין.

יש לומר שהחסרון בקטן הוא בתרתי: חדא דאינו בדעת שלמה, ועוד דאינו איש, שמחוסר הגדלות הביולוגית. ויסוד זה מבואר בדברי הקובץ הערות (סימן סו סעיף ו):

דשני דינים ישנם בקטן: א) קטן שלא הגיע לכלל דעת הרי הוא שוטה. ב) קטן פיקח שאנו רואין שיש לו דעת כגדול, ומ"מ אין מעשה קטן כלום, והוא גזה"כ, מדכתיב איש ולא קטן, שאין כח במעשה קטן לפעול חלות קנין או קידושין, כדאיתא בירושלמי פ"ד דמעשר שני ה"ג, הכל מודים שאין מתנתו מתנה, דכתיב כי יתן איש, מתנת איש מתנה ואין מתנת קטן מתנה. וכן לענין קידושין, פירש"י בפרק המדיר [כתובות ע"ג ע"ב ד"ה קטן] קטן אין קידושיו כלום, דלאו בר קיחה הוא, כי יקח איש כתיב. וכן לענין חליצה, למ"ד [יבמות שם] דמקשינן אשה לאיש, אין קטנה חולצת אפילו יש בה דעת כגדולה, אבל לר' יוסי דלא מקיש אשה לאיש, ליכא גזה"כ לפסול משום קטנות, אלא דצריך שיהא בה דעת, וכיון שמצינו בתקנת חכמים הפעוטות מקחן מקח, היינו שחכמים תיקנו שיועיל קנין קטן ואין צריך איש, אבל מ"מ צריך שיהא בו דעת שלא יהיה בכלל שוטה, וזהו שיעורא דפעוטות, ומזה למד רבא לדאורייתא לר' יוסי, דקטנה חולצת משהגיעה לעונת פעוטות, והוא שיעור דאורייתא היכא דליכא גזה"כ דגדול דוקא."

לכשתמצי לומר, גזירת הכתוב היא שיהיה איש, אלא דלא סגי בכך אלא בעינן גם שתהיה לו דעת, אמנם שיעור הדעת שבעינן לחלות הקנין לא מצינו במפורש וצריכים לקבוע שיעורה, שהרי אין ספק שאף שהגיע לגיל שלוש עשרה עדיין לא נשלמה דעתו, ואפילו הכי אין חולק שמדאורייתא יש חלות למעשיו. וכמו שכתב המהרי"ק שהזכרנו לעיל:

"שהרי על כרחין צריך איזה גבול ושיעור לומר באיזה ענין יחשב מבין ובאיזה ענין לא, שהרי יש מבין מעט ויש מבין הרבה, יש ממהר להבין כבר שית וכבר שבע ויש מאחר ואין הדעות שוות."

וזהו לכאורה כוונת דברי רש"י בנדה (דף מה ע"ב) (שהוזכר בדברי החת"ס בתשובתו המוזכרת לעיל), שכתב לבאר דברי המשנה:

"בת שתיים עשרה שנה ויום א' - נדריה קיימין [...] בן י"ג שנה ויום אחד נדריו קיימין [...] לאחר הזמן הזה, אף על פי שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו, לשם מי הקדשנו - נדרן נדר והקדשן הקדש."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ופירש רש"י:

"אפילו אמרו אין אנו יודעין כו' - גדולים הם, ובכלל שוטה נמי לא מחזקינן להו דסופו לבא לכלל דעת ואין שוטה אלא המקרע כסותו והלך בבית הקברות והיוצא יחידי בלילה אבל תוך הזמן הזה אם יודע לשם מי נדר הוי נדר ואם לאו לא הוי נדר דקטן הוא."

ומתחילת דבריו דפי' ובכלל שוטה נמי לא מחזקינן דסופו לבוא לכלל דעת משמע הא לאו הכי הוא בכלל שוטה, שהרי לעת עתה יש חסרון בדעתו, הואיל ואינו יודע לשם מי נדר והקדיש וסיים ששוטה הוא העושה מעשה שטות, ומשמע דווקא בכהאי גוונא. ונראין דברי רש"י כסותרין זא"ז תחילתן לסופן. וכבר עמד בזה השאג"א בתשובתו לעניין הגט מקליווה והובאה בסוף ספר שאג"א (סימן ב). והחתם סופר בתשובתו שהזכרה לעיל כתב שרש"י כתב בתחילה דלא הוי בכלל פתי אעפ"י שעתה אינו יודע לשם מי נדר ואינו בכלל שוטה דאינו עושה מעשה שטות. ועכ"פ חזינן מדברי רש"י שכיוון שהוא בן י"ג והוא גדול, החסרון בדעת אינו מהווה ריעותא מכיוון שעכ"פ עתיד לבא לכלל דעת. וצ"ב איך חל הנדר אם אינו יודע כלל ואולי מיירי שיודע שיש מציאות של נדר אך לא מהותו או שאם יסבירוהו אף עתה יבין. ועכ"פ שמעינן דמי דאתי לכלל הבנה לאחר זמן חלו מעשיו. וק"ו לפתאים שאף עתה מבינים, שלא הוו בכלל השוטים ויהנו מעשיהם.

יג. ויסוד הדברים הוא על פי מה ששנינו באבות (פ"ה משנה כא):

"בן שלש עשרה למצוות."

ונחלקו הראשונים מהיכן למדו גיל זה, דרש"י בפירושו לאבות (שם) כתב:

"בן שלש עשרה למצוות. דכתיב איש או אשה אשר יעשו מכל חטאות האדם וגו' ואינו קרוי איש עד שהוא בן שלש עשרה וכדאשכחן התם ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה ואז היה לוי בן שלש עשרה שנה כשתחשוב ב' שנים שעשה יעקב בבית אל.

נ"א בן שלש עשרה למצוות דמי שהביא שתי שערות בא לכלל מצוות דאורייתא דהלכה למשה מסיני היא ושיערו חכמים הבאת שתי שערות לשלש עשרה שנה."

ועיין ברע"ב (שם) שנקט בהסברו הראשון של רש"י וכן ביאר רש"י בנוזיר (דף כט ע"ב). והנה הראשונים והאחרונים התחבטו בהסבר החשבון של בן י"ג, עיין ברבינו בחיי בפ' וישלח ובתויו"ט באבות (שם).

והרא"ש בתשובה (כלל טז) והמהרי"ל בתשובה (סימן נא) קבעו שהך דינא הוא מהלכה למשה מסיני.

והנפק"מ בהך דינא הוא לעניין גדלות בבני נח. דללישנא קמא, אף בבני נח ינהג דין זה דלא הוי גדול ואיש אלא בן י"ג, אך למ"ד שהוא מההלכה למשה מסיני דין זה נוהג רק בישראל אבל לא בב"נ. וידועים דברי החתם סופר בתשובתו (יו"ד סימן שיז) שכתב:

"הנה זה לי איזה שנים נשאלתי מרב א' אמ"ש הרמב"ם פ"י מהל' מלכים הל' ב' וז"ל ולעולם אין עונשי' מהן לא קטן ולא חרש ולא שוטה לפי שאין בני מצות עכ"ל והוקשה לו הא לעיל בפ"ט הל' ט' כ' שלא נתנו השיעורים אלא לישראל לבד עכ"ל וכבר כ' הרא"ש בתשובה דזמן גדלות לבת י"ב ולבן י"ג שנה והבאת שערות ושיעורן הכל בכלל שיעורין שנאמרו הלכה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

למשה מסיני וכיון שאין שיעורין לב"נ מ"מ יפטר הקטן והשבתי דודאי אין שום סברה לענוש לתינוק בן יומו, והרי אנוס פטור גם בב"נ כמ"ש רמב"ם שם וקיי"ל פיתוי קטנות אונס הוא (וכבר מבואר אצלינו במקום אחר שגם רמב"ם ס"ל כן) אלא קטן שהגיע לפלגות ראובן גדולי חקרי לב ואפ"ה בישראל הלכה למשה מסיני שאין מעשיו כלום עד שיביא ב' שערות אחר שנותיו ואז אפי' אין שכלו זך שאינו יודע להפלות כל שאינו שוטה שאינו מקרע כסותו וכו' הרי הוא גדול לכל דינו ואמנם ב"נ דלא ניתנה להם שיעורי' כל ששכלו שלם כראוי וכעין בב"ב קנ"ה ע"ב דמסברו ליה ומסבר הוה גדול ופחו' מזה הוא קטן וע"ז כ' רמב"ם שאינו נענש על פיתויי אונס הוא וזה אמת ברור לפע"ד.

וביאור דבריו שגדלות בב"נ תלויה בדעתו של כל אחד ואחד וכשמבין הדברים לעניין זה מיקרי גדול, ונענש עליו ואף שלא הוי בן י"ג, ורק בישראל נאמרו שיעורין שהם הלל"מ ולא סגי בדעת אלא בעינין שיהיה בן י"ג והביא ב' שערות. ועיין מנחת חינוך (מצוה קצ) שכתב דבר זה מסברת עצמו, וכתב שאחרי כן מצא סברא זו בדברי החתם סופר. ועיין תורי"ד (כתובות יא ע"א) שכתב:

”והגדילו דרב יוסף לאו דוקא שבאו לכלל עונשין אלא שבאו לכלל דעת ועדין לא באו לכלל עונשין.”

ומשמע מדבריו דבגר קטן שהוא ב"נ לפני חלות גיורו, הזמן שיכול למחות כשהגדיל הוא כשהגיע לכלל דעת שהיא הגדלות בדיני ב"נ וכסברת החתם סופר.

והנה לשתי השיטות בראשונים לעניין מקורו של דין בן י"ג, גדלות זו היא גדלות ביולוגית גרידא, ועל פניו לא נכלל בתנאי זה גם בגרות שכלית ושיעורה. ולרש"י בנדה אף אם אינו מבין עתה יש חלות לדבריו. ועיין בסנהדרין (דף סח ע"ב) דהיכא שמוליד הוי גדול, וגם דבר זה הוא גדלות ביולוגית בלבד. ועיי"ש לעניין דורות הראשונים. וכבר העיר בזה האור שמח (הל' נדרים פי"א ה"ד). ועיין עוד מה שדנו האחרונים בזה שלדינים הנוהגים בב"נ חלות החיוב הוא משהגיע לכלל דעת (אף שאינו נענש), עיין או"ש (הל' איסור"ב פ"ב), ואכמ"ל.

יד. ויש לעיין מה הדין היכא שהבגרות השכלית הושלמה לפני הגדלות הביולוגית (ומסתבר שבסריס שלא הביא שערות אין זה פוגע בהתבגרות השכלית), וכבר עמדו בזה בתוס' על התורה בפרשת וישב.

עיין פענח רזא (בראשית לח, ז) שכתב:

”וימיתהו ה', ותימה הא אין ב"ד של מעלה עונשין לפחות מב' כ', וע"כ אלו פחותים מבני כ' היו בשעת מיתתן לדעת רש"י שפי' וירד יהודה שהורידוהו אחיו מגדולתו א"כ לאחר מעשה יוסף נשא אשתו והוליד ער ואונן ושלה ומתו ער ואונן ובא אל תמר והוליד פרץ וזרח ובני פרץ חצרון וחמול והרי ממעשה יוסף עד שירדו יעקב ובניו מצרימה בין הכל כ"ב שנים וחצרון וחמול בני פרץ מיורדי מצרים היו, וא"כ ער ואונן הרבה והרבה פחות מבני כ' מתו, וכן קשה גבי שמואל שאמרה חנה אל הנער הזה התפללתי לרש"י שפי' שהי' עלי רוצה לענשו לאשר ימיתהו מן השמים והלא קטן הי' ותיירץ דבדיני שמים מענשין לפי חכמתו דאם בן משכיל הוא בשנים מועטין כחכמת בן כ' מענשין אותו (שהרי עיקר מלת זקן הוא ע"ש קניית החכמה וא"כ שם זקנה יחול כפי החכמה) והרי שמואל חכמה יתירה היתה בו וכן י"ל שהי' בער ואונן.”

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומשמע שהיכא שהינו שלם בדעת נענש כשהושלמה דעתו. ואין לומר דהיינו דווקא לפני מתן תורה שעוד לא נאמרה הלל"מ ודינים כב"נ, שהרי כתבו התוס' שזה הטעם שרצה עלי להעניש את שמואל מדין מורה הוראה בפני רבו, אף דהוי לאחר מתן תורה ונוהגת הלל"מ.

ועיין בצל"ח (ברכות לא ע"ב) שכיוון לסברא זו מדעתו, שכתב:

"ומה ששאל עלי לשמואל מנא לך הא, לא בשביל שעלי לא ידע דרוש זה, רק רצה להבחין חכמתו של שמואל, כי לפי רוב חכמתו ראוי להענישו, אף שקטן אינו בר עונשין, זה שחכים טובא בר עונשין הוא לפי חכמתו."

ועיין בדברי רבינו חננאל שהובאו בדברי הרא"ש בגיטין (פרק ט סימן יא):

"ההיא דנפק עלה קלא דאיקדשה לקטן הנראה כגדול א"ל רב מרדכי לרב אשי הוה עובדא ואמור רבנן עדיין לא הגיע לפלגות ראובן דכתיב לפלגות ראובן גדולים חקרי לב רבינו חננאל זכרונו לברכה גריס עדיין לא הגיענו לפלגות ראובן שהיו בהן חכמים גדולים חקרי לב והם היודעים אם הגיע זה הקטן הנראה בדרכיו כשאר גדולים ולחשבו גדול להיות קידושיו קידושין אבל אנו אין בנו כח להבין בין קטן הנראה כגדול ובין קטן זולתו ואין לנו אלא הלכה שבודקין לקידושין ולגירושין הלכך בעינן י"ג שנה ויום אחד ולמעלה והוא דאייתי שתי שערות."

ופשט דבריו מוכיחים שיש שני שיעורי גדלות, מי שהגיע לגיל י"ג שהוא גדול מהלל"מ ובכהאי גוונא אין צורך לאמוד דעתו, והשני מי שהגיע לדעת שלמה, אלא שדבר זה אין בכוחנו לאמוד כיום ולכן אין אנו דנים רק על פי ההלכה. והנה אין ספק שהדעת שעליה דיבר ר"ח היינו דעת שלמה, וכעין מש"כ התוס' והצל"ח לעניין ער ואונן ושמואל, ואינה הדעת עליה דיבר החת"ס, שהוא מיירי כשיש הבנה אף שאינה שלמה, ולכן בב"נ חייב ובישראל פטור עד שתהיה דעת שלמה או בן י"ג.

והנה עכ"פ לדידן שגדלות היא בת י"ב לנקבה ובן י"ג לזכר, וכבר כתב המהרי"ק שהרי יש מבין מעט ויש מבין הרבה, יש ממהר להבין כבר שית וכבר שבע ויש מאחר ואין הדעות שוות. ופוק חזי מאי עמא דבר והדברים ניכרים שאין הדעות שוות בין הילדים בהגיעם לגיל מצוות, וברור שעכ"פ ודאי שאין דעתם כגדולים לגמרי. ועל כרחך מכיוון שמיקרו איש וגדול בהגיעם לגיל י"ג, ועכ"פ צריך שיבינו מה שעושים, שאם אינם מבינים כלל איך אפשר לעונשם ואיך ניתן לומר שיש חלות למעשיהם? וע"כ מכיוון שהם גדולים ביולוגית סגי בדעתא קלישתא. ולפי"ז אין מקום לחלק בין בן י"ג שעתה הגדיל לפתאים, שמכיוון שהם גדולים ביולוגית, בדבר שהם מבינים יש חלות ותוקף למעשיהם ומהאי טעמא פתי שמבין אפילו הבנה קלושה מה הם קידושין ומה הם גירושין יועילו מעשיו אף מדאורייתא, ומהאי טעמא חלים נישואי פתי כפי שהוכחנו באריכות לעיל.

אמנם אין אנו צריכים לקבוע מסמרות לעת עתה אם סגי בדעת כפעוטות לחלות קידושין, ונחלקו בזה רבינו שמחה עם הראב"ה ורבינו אפרים, עיין שו"ת ראב"ה (סימן תתקכ"א) או שבעינן דעת יותר מזה. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סימן ט) שפתייה שהבנתה כהבנת ילד בן 7-10 מחויבת במצוות, ונראה שהוא הדין שיועילו קידושיה. ועכ"פ אחר שהארכנו להביא מדברי הפוסקים דכולהו סבירא להו, שאם מבין מהות נישואין אפילו בהבנה מינימלית קידושיו קידושין. והמקרים שנידונו בפוסקים היו במקרים שדעת הפתי הייתה מועטה ביותר, ואפילו הכי חלו הקידושין. ק"ו בנידון דידן. אך עכ"פ בדיקת הדבר תלויה בראות עיני הבי"ד וכמו שכתב הרמב"ם וכמו שכתב החת"ס. ועיין שו"ת אור שמח (ח"ב סימנים יב-יג) מש"כ שאינו יכול

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להורות מכיוון שלא ראה את נשואי השאלה, אך הניח מכיוון שנישאו על פי רב מן הסתם בדק הדברים ויש לסמוך על בדיקתו, וכמו שכתב החת"ס בתשובות שהזכרנו לעיל.

טו. ומן הכלל אל הפרט. כפי שכתבנו, הצדדים נישאו ברבנות [ר'] ע"י הרב [...]. אין ספק שלרב היתה יכולת לעמוד על מידת הבנתם של הצדדים, ושהם מודעים למעשה הקידושין והנישואין. בני הזוג לא יכולים, וכנראה גם אינם רוצים להסתיר את מצבם הרפואי, ומשכך לא יכול להיות שהרב מסדר הקידושין לא ידע ולא הבין מהו מצבם. ואם סידר הקידושין והנישואין וודאי שהצדדים בני קידושין ונישואין כמו שהתברר. וכמש"כ החתם סופר בתשובתו (ח"ב סימן ג):

"והנה זה אין ספק שלא הגיעה לשיעור אינה יכולה לשמור גיטה דא"כ לא הי' מעלתו מזדקק לסדר לה קידושין דאינה יכולה לשמור קידושיה."

ביה"ד דוחה את אמירת ב"כ האפוטרופוסים ולפיהם יש רבנים ורבניות שמסדרים קידושין ולא בקיאים בהלכה, ולא בקיאים בעריכת כתובה. אמירה כזאת הינה השלכת רפש, ואף אם יש לעיתים מסדרי קידושין שאינם בקיאים כ"כ בדיני הכתובה (ובדרך כלל אין אלו הרבנים המשמשים בפועל ברבנות ורגילים בעריכת חו"ק), בענין זה שהוא מהות הנישואין, לא יעלה על הדעת שרב מסדר קידושין, ובפרט הרב עזריה בסיס שהינו רב ידוע ומפורסם כתלמיד חכם, ומכהן ברבנות הרבה שנים, לא יבחין ויערוך קידושין ונישואין במקום שאין ניתן לעורכם על פי ההלכה.

כמו"כ מפרוטוקול הדיון מיום 29.5.16 בו סיפרו ההורים ששאלו את הרב זילברשטיין לגבי נישואים אלו, והרב זילברשטיין אמר להם לחתן את הצדדים. מסיבה זו אמרו ההורים שהם גם עזרו לצדדים להתחתן. משמעות הדברים היא שלמרות שהצדדים היו בהוסטל, והמצב הודע לרב זילברשטיין, הוא הורה להורים לחתן את הצדדים, ומשמע שהצדדים אכן ברי נישואין.

יש להוסיף עוד, האפוטרופוסים לא הגישו מעולם בקשה לביטול הנישואין. האפוטרופוסים או מישהו אחר ניסו לשכנע את הבעל להגיש תביעות גירושין "הצליחו" להתתימו על בקשה כזו, אך הבעל חזר בו מיד מתביעה זו. יש לקבוע שאם הוגשו בקשות גירושין, הבקשות היו של האפוטרופוסים ולא של הבעל. הבקשות נולדו בתקופה בה החל הבעל לקבל פיצויים ממשרד הביטחון, ועובדת היותו נשוי חייבה אותו בחיובים של בעל לאשתו. בתביעות שהוגשו לא הועלו כנגד האשה עילות כל שהן המחייבות את גירושיה, ולכן נראה שכל הגשת התביעות היתה במטרה לקבל בסופו של דבר מן הכספים שנצברו לבעל בין עתה בין לאחר מותו.

יש לציין שבין האשה ובין הבעל נחקרו בביה"ד. הדו שיח שהתקיים בין ביה"ד והאשה, ובין ביה"ד והבעל מוכיח שהצדדים עונים לעניין ומשיבים כהלכה. הצדדים מבינים הדברים, אף שכנראה לא במידה מושלמת. ואף שהבנתם אינה מושלמת, מבינים מה זה נישואין, ובוודאי הם מבינים ומודעים למהות הנישואין, ואין מקום לומר שאין הם מבינים מה שעשו בעת הקידושין והנישואין. ב"כ האפוטרופוסים מבקש גילוי המסמכים הרפואיים של האשה כדי לנסות ולדלות מהם ממצאים כלשהם, שיוכלו להוכיח את טענתו שהאשה אינה מודעת ואין לה דעת.

אין ספק שלצדדים 70% נכות, ורמתם המנטלית והקוגניטיבית נמוכה. עם זאת ביה"ד בוחן הצדדים בהתנהלותם, וברור ששניהם מבינים מהם נישואין, מבינים אם כי לא ברמה מושלמת. בענייני משא ומתן, וודאי אין הם בכלל שוטים. האשה מנהלת משק בית ומטפלת בשני ילדים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האשה כנראה מקבלת עזרה מאחותה, אבל א"א להתעלם שהאשה עושה דברים אלו בעצמה. הבעל מודע שאין הוא שולט בבזבז הכספים ולכן מבין שבעניינים אלו טוב שיטפלו האפוטרופוסים. עם זאת הבעל מודע למהות הנישואין, הוא רוצה את הנישואין ואוהב את האשה מאד. יש לציין שזו היתה גם עמדת ביה"ד שאמר בשורה 302 לפרוטוקול הדיון מיום 7.3.2016: "היא לא נראית כזו שצריך את התיק שלה", ואין כאן מקומו להאריך.

יש להוסיף, הצדדים עברו טיפולי פוריות לפני שהאשה נכנסה להריון הראשון. ואין להניח שטיפולים אלו היו נעשים ע"י גורמים רפואיים אם האשה לא היתה יכולה לתפקד. כמו"כ לשכת הרווחה עקבה אחרי תפקודה של האשה כדי לקבוע אם להשאיר את הילדים במשמורתה ובטיפולה, והחליטה להשאיר את הילדים במשמורת ובטיפול האם. מכל זה מוכח שבוודאי יש לה דעת. גם תסקיר לשכת הרווחה מעיד על תפקודה, לפיכך ודאי שהקידושין והנישואין תקפים ללא כל פקפוק, והבעל חייב בחיובי בעל לאשתו.

לאור האמור יש לקבוע שקידושי ונישואי הצדדים מדאורייתא, ואין שחר לטענת ב"כ האפוטרופוסים שהנישואין הינם נישואי שוטה ושוטה ואין להם תוקף, ולדעתנו, טענה זו אין בה צדק ואין בה יושר.

וזו והנה כפי שכתבנו האשה והבעל חפצים מאד זה בזו, האשה שכרה דירה, והבעל התגורר עמה מיד לאחר נישואיהם. לצדדים נולדו שתי בנות. האשה מעוניינת שהבעל יגור עמה, אך מבינה ואולי אינה יכולה לכופו להיות עימה, בשל מצבו הנפשי הקשה. הבעל בהופעתו בפני ביה"ד האזורי ביום 13.12.2016 אומר שהבסיס העיקרי שלו הוא ב[ר'], מקום מגורי האשה. הבעל אומר שהאשה מעולם לא אמרה לו לצאת מהבית.

להלן דברי הבעל בפני ביה"ד בנוגע למערכת היחסים ביניהם:

"יש לי קשר של חיבה אליה אני לא רוצה לדבר על דברים של צניעות בינינו.

בשום פנים ואופן אני לא רוצה להתגרש. היא נמצאת איתי בלב.

הכל היא עושה. המקרר מלא, הילדות מטופחות יש שתי ילדות.

מבחינתי שהאשה תקבל הכל אבל מכיון שגם ההורים דואגים לי מגיע גם להם משהו.

היא מאד רוצה שאחזור לבית לכן אני מעדיף ללכת לאחרים (לבקש כסף).

לא ממש לא. יש לנו הרבה ויכוחים קטנים, אבל זה רק בפרטים הקטנים יש לי אהבה אליה. יש לי קשר טוב לילדות.

אני קיללתי את הרב שחיתן אותנו אבל תודה לא-ל שחיתן אותנו.

אני שמח שהתחתנתי ואני קשור לאשתי ואני רוצה להיות קשור אליה.

היא דאגה לי ותמכה בי בכל המצבים והצילה אותי הרבה מאד פעמים כשהייתי צריך לה."

לפיכך, אין זה אלא רוע לב לטעון שהבעל אינו אוהב את האשה ואינו רוצה בה. כמו"כ הטענה שמכיון שהצדדים לא גרים ביחד הבעל פטור ממזונותיה אין לה שחר, שהרי הם גרים ביחד כל זמן שהבעל רוצה. האשה רוצה שהבעל יגור עמה כל הזמן. והעובדה שהבעל עוזב את הבית בגין מצבו הנפשי ובגין צרכיו, אינה פוטרת אותו ממזונות. דאף דהבעל פטור ממזונות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היכא שאשתו אינה עמו (כמבואר בסימן ע סעי' יב), היינו דוקא היכא שעוזבת מרצונה, אבל לא היכא שהבעל עוזב אותה ואינו מתגורר עימה.

חובתנו להוסיף, הצדדים הינם שומרי מצות. גם ב"כ הצדדים שומרי מצות. יש טענות שאפילו אם הם נכונות משפטית (כגון טענה שנטענה בעבר שבעל הרויח ממות אשתו מכיון שאינו חייב במזונותיה) אינם טענות שיכולות להיטען בביה"ד. טענות משפטיות אלו בנוגע לבני זוג אלו כשכל הכוונה היא להרויח הישגים ממוניים, לדעתנו, יש בה מן הרשעות.

יז. ועתה נבוא לגוף תביעת המזונות. ביה"ד בפסק דינו קבע שלאשה הכנסות בסך 3,400 ₪ מקצבת נכותה ועבודתה. מצד שני קבע ביה"ד שקצבת הבעל עומדת על סך 12,000 ₪. הדבר סותר הצהרות ב"כ האפוטרופוסים בכתב תביעתו, הכותב שקצבת הבעל הינה על סך של למעלה מ-16,000 ₪. כמו"כ אין ספק ששכירות הדירה עולה לסך 5,000 ₪, וכדי להחזיק הדירה עם הוצאות החזקת המדור נדרשים סכומים נוספים. האפוטרופוסים אמרו בדיון שיסכימו לתת לאשה סך 5,000 ₪ למזונותיה, אך בקשו-דרשו לתת לה סך של 3,000 ₪ בלבד לצורך שכירת דירה, מכיוון שכוונתם הייתה שהבעל יגור בנפרד מהאשה. טענה זו של האפוטרופוסים אינה טענה ראויה. הבעל מעוניין לגור עם האשה, לא רע לו לגור עם האשה, לכשעצמו, ולא האשה היא הגורמת לעזיבתו. המקום היציב היחיד, אם ניתן לקרוא לגבי בני זוג אלו מקום יציב, הוא מקום מגורי האשה שאליו הוא מגיע למרות מצבו, אל ילדיו שאותם הוא אוהב וחבל למנוע מהבעל המסכן, או יותר מדויק משני בני הזוג המסכנים שבפנינו לממש את הזוגיות כל עוד ביכולתם לממשה, ובאופן בו הם יכולים לממשה.

גם הטענה שהאשה לא הציגה מסמכים על הוצאותיה אינה מדויקת, האשה אכן הגישה מספר מועט של מסמכים ולא אגרה את המסמכים המורים על חובותיה, אך מקרה זה אינו דומה למקרים אחרים, שבהם יש לחשוש שאי הצגת המסמכים מטרתה להסתיר דברים. שהרי ברור שחוסר יכולתה להשיג מסמכים ולאוספם הינו עקב מצבה. האשה מתגוררת בגפה ומטופלת בשני ילדים קטנים, אין לה בעל שמסייע לה. כמו"כ כבר ביארנו שיכולתה הקוגניטיבית נמוכה, ולכן אין זה פשיעה. כמו כן הוכח שהאשה ודאי מוציאה הוצאות גם עבור הבעל, והבעל מתפרנס גם מהכספים שהיא מקבלת (אף שאין היא מחויבת להוציא הוצאות אלו). עם זאת, א"א לעמוד על הדברים ולבוחנם עד תומם. מצד שני, הוצאות הבעל גם הם לא הובררו, וגם אם יש לו הוצאות שוטפות לא נטען שההורים או מישהו אחר דואג לממנם. בביה"ד נטען שחברו משה עוזרי מסיע את הבעל רבות, ואכן עקב כך, אין ספק שהוא זכאי לקבל סכום כסף מהקצבה לצורך כיסוי ההוצאות, אך אין זה עניינו של פס"ד זה, והסכומים שיקבל נתונים לשיקול דעתם של אפוטרופסי הבעל שיקיימו זאת במסגרת אפוטרופוסותם ובפיקוח בית המשפט.

עם זאת, לאור האמור לעיל, ששכירות הדירה בלבד עומדת על סך של 5,000 ₪, הצדדים זקוקים לדירה גדולה מכיוון שעקב מצבו של הבעל, הבעל זקוק למרחב ואינו יכול להתגורר בדירה קטנה. לבעל הכנסות של למעלה מ-16,000 ₪, ואף שלאשה הכנסות בסך 3,400 ₪ אין סכום זה מספיק להוצאותיה, ויש לקבוע את סכום המזונות מעבר למה שקבע ביה"ד. ולכאורה היה מקום להעמידם על סך של 5,000 ₪ (מלבד המדור) וכפי שהצהירו ההורים. אמנם מכיוון שסכום זה הוא רק למזונות האשה ולא למזונות הילדים, ולאשה גם הכנסות אחרות, יש לקבוע,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעת עתה, שהבעל ישלם מקצבתו למזונות האשה ומדורה סך 8,500 ₪ כפי שקבעה דעת המיעוט.

ית. והנה לענין הערעור נוסף, לפסול את ביה"ד מלהמשיך לדון בתביעות של הצדדים. גם ערעור זה הינו ערעור שאין לו שחר וביה"ד האזורי צדק כשדחה תביעה זו. מעיון בפרוטוקולים נראה שביה"ד ניהל דיונים ארוכים, שמע בארוכה את דברי האשה, האפוטרופסים, העדים, באי כח הצדדים, ואין בעובדה שיוצאות מפי אחד הדיינים פליטות פה שלא מוצאות חן בעיני ב"כ האשה, או שאינם מדייקות בדברים, בכדי לקבוע שיש משוא פנים כלשהוא מצד ביה"ד, ולכן אין כל עילה לפוסלם ותביעה זו נדחת על הסף. בכדי לפסול דין צריכים להעלות ולהוכיח טענות כבדות משקל המורות על משוא פנים אמיתי, דבר שלא נטען ובודאי לא הוכח, ואכמ"ל. לא יעלה על הדעת שצד מן הצדדים שאופן ניהול הדיון או החלטת ביה"ד אינה מוצאת חן בעיניו יוכל להעלות ולגבב טענות כדי לפסול את ביה"ד.

באשר לעובדה שביה"ד לא נתן פסיקתו בתביעה לקנות דירה עבור הצדדים. טענה זו גם היא אינה טענה. חובת ביה"ד לדון לפי ראות עיניו. על פי דין, הבעל לא חייב להעניק מדור קבוע לאשה ולילדים, שמעולם לא גרו במעון קבוע. בנסיבות העניין אף אם נקבע שיש לבעל סכום כסף צבור כלשהו, ברור שאין בסכום כסף זה בכדי לקנות דירה, וא"א לקנות דירה על סמך סכומים אלו, מאחר שבנסיבות הענין הצדדים גם לא יוכלו לקבל משכנתא, ואם יקבלו משכנתא ספק אם יהיה ניתן להחזירה, ולכן כנראה זו הייתה דעת ביה"ד שאין להזדקק לתביעה זו לעת עתה.

באשר לטענה שביה"ד לא דן במזונות הילדים באופן מייד, הנה זה לשון החלטת ביה"ד מיום י"ב בסיון תשע"ז (6.6.2017):

"לאחר העיון, מחליטים:

ביה"ד מכיר את הצדדים מזה תקופה ארוכה בהליכים קודמים שהתנהלו בפני ביה"ד, והחסוי היה חסוי במשך כל ההליכים בפני ביה"ד והדבר לא התחדש זה עתה.

לאורך כל הדרך ביה"ד שאל את הצדדים ובפרט את ב"כ האישה/האם עו"ד מנחם חפר האם רצונו בהליכים הקודמים שביה"ד יפסוק גם בעניין מזונות הילדים בנוסף למזונות האישה.

ב"כ האישה/האם עו"ד מנחם חפר התנגד לכך נחרצות וכמפורט בפרוטוקולים של הדיונים בתיק מזונות האישה.

כעת עליו להמתין ולהגיש תביעותיו לפי תקנות החוק החדש, ביה"ד כבר הציג את עזרתו בעבר וב"כ האישה/האם הוא שסירב לדבר.

לאור האמור, דוחים את הבקשה.

לפנים משורת הדין, פונים ליחידת הסיוע, לבדוק האפשרות מצידם לקיצור ההליכים."

אין לו לב"כ האשה להלין אלא על עצמו, ב"כ האשה הוא זה שהתנגד כל הזמן שביה"ד ידון בתביעת מזונות הילדים, ולו בגדר של השבת הוצאות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אין ספק שכל עוד חשב ב"כ האשה שהאשה תקבל את כל הקצבה כמזונותיה, אין סיבה שיבקש שביה"ד ידון במזונות הילדים, כמו שכתבנו לעיל. שהרי אין מהיכן לגבותם, ולכן ביה"ד פסק רק את מזונות האשה מפני שזה מה שנתבקש ממנו. משנפסקה פסיקת ביה"ד, וביה"ד הפחית מזונות האשה באופן שמעתה יש מהיכן לגבות מזונות הילדים, ודאי שזכותו וחובתו של ב"כ האשה לדרוש מזונות הילדים. אך דבר זה שנעשה בתביעה נפרדת צריך להיעשות על פי הפרוצדורה הרגילה הנערכת בתביעות, לפי המצב החוקי השורר כיום, וכפי שהבהיר ביה"ד בהחלטתו. דבר זה דורש זמן רב, ואין לו להלין על ביה"ד אלא על עצמו.

עם זאת, לדעתנו, ראוי שביה"ד יפסק מזונות זמניים לילדים עד מועד הדיון, ובפרט שלאחר החלטתו נשאר בידי אפוטרופסי הבעל חלק גדול מקצבתו, כשלא ברור כלל לאלו הוצאות נצרך הבעל. ואם הוא נצרך להוצאות, ודאי לא להוצאות בגובה הסכום שנשאר בידי האפוטרופוסים. ועל כן חובתנו לפסק מזונות זמניים לילדים לעת עתה, עד שתינתן פסיקה במזונות לילדים.

לאור כל האמור לעיל ביה"ד קובע:

- א. מקבלים במקצת ערעורה של האשה וקובעים שסכום המזונות והמדור שיינתן מקצבת האשה לבעל יהיה סך 8,500 ₪ כדעת המיעוט בביה"ד.
- ב. דוחים ערעורם של האפוטרופוסים וקובעים שלא היה מקום להגיש ערעור זה כלל.
- ג. מכיוון שהאשה והבעל מבינים כפי יכולתם, נישואי הצדדים תקפים.
- ד. הבעל חייב במזונות האשה, אם יש לו ממון ולא משנה מה מקור הממון הנמצא בידו. מכיוון שבנסיבות דיון יש לו, יש לחייבו במזונותיה.
- ה. דוחים ערעור האשה לפסילת הרכב ביה"ד.
- ו. על הבעל לשלם סך 1,750 ₪ למזונות זמניים של כל אחת מילדותו, סה"כ 3,500 ₪. מזונות הילדים יגבו מקצבתו, ועל האפוטרופוסים להעביר סכום זה לאשה.
- ז. על ביה"ד לקיים דיון לצורך קביעת מזונות קבועים לילדים.
- ח. משורת הדין היה מקום לחייב את האפוטרופוסים בהוצאות בגין הגשת ערעוריהם שנדחו. עם זאת מכיוון שתשלום הוצאות יפגע בסופו של דבר בבעל ובאשה, שכן סכום זה יורד מקצבתו, אין הם ראויים שיפגע מצבם, לפיכך ביה"ד לא פוסק הוצאות.
- ט. בנסיבות העניין, שקשה לעמוד ולאמת את ההוצאות הנצרכים לאשה ולילדים, וכל ההוצאות שמוציאים עבור הבעל, בגין מצבם הקוגניטיבי של הבעל והאשה, ביה"ד ממליץ לביה"ד האזורי למנות מומחה חיצוני שיעריך הוצאות האשה, הוצאות הילדים והוצאות הבעל, ועל פי המלצותיו, ולאחר שיקול דעת ייתן פסיקתו.
- י. הוצאות המומחה שיתמנה, אם יתמנה, כדי לקבוע זכויות האשה והילדים, ישולמו מקצבתו של הבעל הנמצאת כיום אצל האפוטרופוסים.

הרב שלמה שפירא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כבוד ידידי הרה"ג שלמה שפירא שליט"א דחה באריכות את טענת ב"כ המשיב בכל הנוגע לביטול הקידושין, לאור נכותם הנפשית של בני הזוג שבפנינו, מדין קידושי שוטה ושוטה.

כמובן, שאני מצטרף למסקנתו שאין בטענות ב"כ המשיב כדי לפקפק כלל את הקידושין שנערכו כדת משה וישראל על ידי רב מסדר חופה וקידושין ידוע ומפורסם עם עדים וכתובה. לדעתי אף היה ראוי לנזוף בחומרה במי שמעלה טענה שכזו, ביודעו שהיא הבל ורעות רוח, רק כדי להשיג רווח כספי כל שהוא.

אולם, בכל הנוגע לפסיקת המזונות – שכת"ר קבע סך של 8,500 ₪ למזונות האישה ובנוסף למזונות הקטינות סך של 1,750 ₪ לכל אחת, שיועברו למעוררת מקיצבת הנכות הצה"לית בסך כ-16,000 ₪ שאותה מקבל הבעל – אף שאני מסכים ומצטרף לסכום הכולל, ברצוני להוסיף את הדברים הבאים.

הנה, מאחר וקצבת הנכות המדוברת אינה כוללת מרכיב של 'קצבת תלויים', לענ"ד לגובה הקצבה אין משמעות, ואי אפשר להתבסס עליה בלבד כדי לחייב בסך מזונות בהתאם לגובה הקיצבה. קצבת נכות צה"לית היא סוג של פיצוי על אובדן הכנסה בתוספת הגדלה לאות הערכה לפצועי צה"ל. שימוש בגובה הקצבה להגדלת המזונות אינה חלק ממטרת הקצבה. היא ניתנת באותו סך גם לרווק וגם לנשוי עם עשרה ילדים. על אף שיש רכיבים אחרים שניתנים כסיוע לילדי הנכה ולרעייתו, הם לא כלולים בגובה הקיצבה עצמה. אשר על כן, אינני רואה נימוק מספיק מדוע לחייב את המשיב במזונות הקטינות מעבר למה שמקובל כרף מינימלי של כ-1,300 ₪ לילד.

אבל כל האמור נכון, אילו באנו לדון בחיוב מזונות רגיל כמו בגרושים או בפרודים, כפי שנקט כת"ר. אבל בנדוננו, שבני הזוג חולקים בית משותף, ואין בדעתם להיפרד כלל ומצהירים על אהבתם זל"ז, כפי שיבואר, לדעתי איננו דנים כלל בחיוב מזונות רגיל אלא בשאלה אחרת, והיא: מהו הסכום הכספי שאותו יחוייבו האפוטרופוסים של המשיב להעביר מקיצבת הנכות לניהול כלכלי של התא המשפחתי, שבכללו פרנסת האישה, הילדות, ואף המשיב בעצמו. בשאלה זו, כפי שאבהיר, לא בחיוב מזונות רגיל עסקינן אלא באומד דעתו של המשיב, באיזה סכום מהכנסתו הכללית, היה משתמש כדי לפרנס את המשפחתו, אילו היתה לו היכולת קוגניטיבית לנהל את כלכלת ביתו. אין שום ספק שסכום זה הוא נגזרת של יכולתו הכלכלית והכנסתו של המשיב, וגם בטיב יחסיו עם ילדיו ואהבתו וקשריו איתם ועם רעייתו.

בטרם נבסס את המסקנה הנ"ל אקדים את הבאות.

נסיבות חייהם של הצדדים בתיק זה הינן מורכבות. הצדדים מנהלים חיי משפחה כבעל ואישה בהתאם לנסיבות חייהם, כאשר הבעל עם נכות נפשית יוצא ונכנס ואינו מצוי בדרך קבע בבית, ואינו מסוגל לנהל את כלכלת הבית, על אף קיצבת נכות צה"לית גבוהה (כ-16,000 ₪ לחודש) שאותה הוא מקבל, אבל הצדדים מצהירים שבכוונתם להמשיך את חיי נישואיהם כפי שהם.

הורי הבעל הינם האפוטרופוסים על גופו ועל רכושו של הבעל במינוי לצמיתות של בית המשפט לענייני משפחה. אבל מאידך, תביעת המזונות כנגדם הוגשה לבית הדין.

אילו היו הדברים מתנהלים כתקנם, לא היה מקום להתערבות שיפוטית ולפסיקת מזונות כלל, כשם שבכל זוג נשוי שחיים ביחד אין פסיקת מזונות, והורי הבעל, במקום הבעל, היו מנהלים את הכלכלה המשפחתית בהתאם להכנסות בני הזוג, שבכללם הקיצבה הנ"ל. אולם, דא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עקא, הורי הבעל מתנערים מחיוב זה (ואף בקשו באמצעות בא כוחם לבטל את הקידושין מעיקרם, וממילא לפטור את בנם מחיוב במזונות). על בסיס מציאות עגומה זו נולדה תביעת המזונות כנגד אפוטרופסי הבעל, להעביר מקצבת הנכות את חלקה או את כולה למזונות האישה.

הדרישה של המערערת להעביר לידיה את כל קצבת הנכות של המשיב, משמעה, לכאורה, הוא לא רק קציבת מזונות לאישה אלא מינויה של המערערת כאפוטרופוסית על ממונו של המשיב, במקום הוריו שמונו אפוטרופוסים גם על ממונו של הבעל על ידי בית המשפט, שבכלל מינוי זה, גם ניהול קציבת הנכות. אם בפי המערערת טענות על התנהלותם הקלוקלת, לטענתה, של האפוטרופוסים בכל הנוגע לכספי המשיב, עליה היה לפנות לרשות הרלוונטית המפקחת על אפוטרופוסים, ולא במסווה של תביעת מזונות אישה בפני בית הדין. העובדה שב"כ המערערת נמנע מלתבוע מזונות לקטינות במסגרת תביעת המזונות עד עכשיו, גם היא מעידה, לכאורה, על משמעות זו של התביעה, שכן, אם וכאשר המערערת תהיה האפוטרופוסית על כספו של המשיב, מדוע שתראה צורך בתביעה מזונות, כאשר כל ממונו של המשיב תחת ידיה לעשות בו כחפצה.

אשר על כן, אם כן היינו מתייחסים לתביעה שלפנינו להעביר את כל קציבת הנכות למערערת, היא הייתה נדחית על הסף, ולא היינו מתערבים בהחלטת בית המשפט, גם לא במסווה של פסק דין למזונות. יש לנו יסוד גדול להניח, שבפני בית המשפט הונחה האפשרות למנות את האישה לאפוטרופוסית של המשיב והוא נמנע מלעשות כן בשל מצבה של המערערת. זוהי הטענה המרכזית שבפי ב"כ המשיב נגד הדרישה המדוברת, ואף נרמזה בהחלטת בית הדין הגדול מיום י"ז בטבת תשע"ו (29.12.2015).

אולם, כאמור זה רק 'לכאורה', ואכן, יש מקום לראות בתביעה שלפנינו תביעת מזונות בלבד, ולא את מינויה של המערערת כאפוטרופוסית על כספו של המשיב, עם ההבהרה והסייגים, שלהלן.

כאמור, בנדון שבפנינו לא מדובר בתביעת מזונות רגילה, שבדרך כלל באה לעולם בעקבות פירוד, וכדומה, לא ביחס למזונות אישה ולא בנוגע לקטינות. בני זוג שחיים ביחד, בדרך כלל, לא נזקקים לקציבת מזונות, ובוודאי לא להחלטה שיפוטית. רק מאחר ומדובר במי שלא יכול לנהל את כלכלת משפחתו, על אף שיש לו הכנסה גבוהה מקציבת הנכות, מונחת לפנינו התביעה. הדרישה להעברת כספים לאישה אין משמעה לקצוב מזונות עבורה אלא לאפשר לה לנהל את התא הכלכלי המשפחתי מכספו של המשיב כבעל הבית שבו הוא מתגורר, כבעלה של האישה וכאביהם של הקטינות. זו לא דרישה לנהל את כספו של המשיב אלא לנהל את הצרכים השוטפים של משפחתה/משפחתו כולל את צרכיו שלו, מכספו שלו, וכפי שהוא היה עושה בעצמו אילו היה בריא בנפשו. ולכן הסכום הכספי שאותו נעביר לידי המערערת הוא לא בהכרח כל כספו אלא אותו חלק שהיה משמש לצורך התא המשפחתי.

כך, למשל, אם היינו מניחים שלצורך ניהול התא המשפחתי המדובר, הכולל אישה ובעל ושתי קטינות די ב-10,000 ₪, הרי שיש להורות להקצות מקיצבת הנכות את הסך הנ"ל, ואילו את היתרה להשאיר לאפוטרופוס. גם הבעל עצמו לא היה משתמש בכל הכנסתו לצורך הניהול התא המשפחתי. אבל אם לצורך הזה, נדרשת כל הקיצבה, וכגון שקיצבת הנכות היתה נמוכה במיוחד, היינו מורים על העברת כל הקיצבה לידי האישה, ולא היה בזה כדי לסתור את מינוי ההורים כאפוטרופוסים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכן, לדעתי יש לדחות את טענת המשיבים העקרונית, שהעברת קיצבת הנכות לידי המערערת מרוקנת מתוכן את מינוי הוריו לאפוטרופוסים על הבעל. תביעה זו של המערערת נשענת על הצורך לעשות שימוש בכספי המשיב, לצורך ניהול הכלכלי השוטף של התא המשפחתי בלבד, שהמערערת היא חלק ממנו ואחראית עליו כמוהו, ולא על הצורך למנות לו אפוטרופוס. כך גם אם יתפתחו נסיבות חדשות, שידרשו הקצאת חלק מהכנסת הבעל לצרכים שאינם בכלל ניהול התא המשפחתי, יצטרכו האפוטרופוסים לפנות לאישה, על מנת שיתאפשר להם לממש את אחריותם עליו, כאפוטרופוסים.

לפי הבנה זו, לענ"ד המבחן של הצרכים של האישה וגם של הקטינים על פי גדרי ההלכה, וטבלאות המזונות למיניהם, הוא לא רלוונטי בתביעה שלפנינו. המבחן הנכון יותר הוא מה היה עושה המשיב שלפנינו אילו היה בדעת שלמה, וכיצד היה מכלכל את אשתו ואת ילדיו, בהתאם לגובה ההכנסה שבידו. כמובן, שבחינה שכזו היא תלויה הכנסה. ככל שההכנסה גבוהה יותר כך רמת החיים גבוהה יותר. כך לדוגמא, אם קצבת הנכות שלו תעלה באופן משמעותי במשך הזמן, יש להניח שגם רמת החיים שהיה מאפשר לעצמו היתה עולה, על אף שמבחינה הלכתית, הוא לא מחוייב על פי הדין בהעלאת רמת החיים בביתו לא ביחס לאישה ובודאי לא ביחס לילדיו. לא שייך להחיל על זה את הדין שהאישה עולה עמו ואינה יורדת, כל זמן שלא העלה את רמת חייו בפועל ורק הכנסתו גדלה, ורק מחמת העיקרון המוצג כאן ניתן להגדיל את סך החיוב.

השאלה היא, האם יש מנגנון הלכתי שכזה, שבו מעבירים על פי דין את כל הממון הנדרש לכלכלת התא המשפחתי לידי האישה, בנסיבות שבהם הבעל לא יכול לעשות זאת, על אף שמדובר בסכומים שיהיו גבוהים יותר ממה שהיינו קובעים במסגרת פסק דין למזונות, הן ביחס למזונות אישה והן ביחס למזונות הקטינים, והן ביחס למזונותיו של הבעל בעצמו?

לענ"ד ייתכן, ושאלה זו במחלוקת ראשונים היא שנויה, והעיקר כדעת רוב ככל הראשונים, שאכן, המבחן בנסיבות שכאלו הוא, כיצד היה הוא מכלכל את ביתו, ולפי זה יש לקבוע את גובה הכספים שיועברו לאישה מהכנסתו הכוללת לפרנסת המשפחה, ושכללם זה פרנסת החסוי עצמו, וככל שיבואר.

הנה בדין מזונות במי שנשתטה¹, איתא בכתובות (דף מח ע"א):

"אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מי שנשתטה, בית דין יורדין לנכסיו, וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר."

"דבר אחר" מתבאר בהמשך הסוגיא, דהיינו "תכשיט" לאישה.

ונחלקו ראשונים על איזה בניו ובנותיו מדובר. הרמב"ם (פי"ב מהל' אישות הי"ז) כתב:

"וכשם שבית דין מוכרין למזון האשה שהלך בעלה כך מוכרין למזון בניו ובנותיו שהן בני שש שנים או פחות, אבל יתר על שש אינן זנין אותן מנכסיו שלא בפניו אף על פי שהוא אמוד, וכן מי שנשתטה בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין זנין אשתו ובניו ובנותיו שהן בני שש שנים או פחות ומפרנסין אותן."

¹ ואף שהמשיב שבפנינו אינו מוגדר כשוטה, וכפי שנדחתה טענת באי כוחם לביטול הקידושין, אבל בנוגע לפרנסת בני ביתו, העיקר הוא יכולתו בניהול כלכלי, ולא הגדרתו כשוטה. ויעויין להלן, שמה שמקנאין לאשת שוטה שלא תיסתר, שהוא הדין לאשת 'שיעמום' (שוטה כד ע"א-ב), וברש"י מבואר, שהוא מי שלקה בתמהון לבב, ואינו שוטה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מדברי הרמב"ם נראה שכל החיוב שעליו מדובר זה אותו חיוב שכל אב חייב מעיקר הדין, שזה עד גיל שש, מה שקרוי קטני קטנים. לדעת הרמב"ם עיקר החידוש הוא במה שיורדים לנכסיו למכור ולאכוף את מה שהוא חייב בלאו הכי. וקצת ראייה לזה הוא ממה שהוצרך מר עוקבא לומר שזנים את אשתו, וביחס לאשתו, הלא פשיטא, שהרי מחוייב הוא ככל בעל, אבל לדעה זו עיקר חידושו הוא מה שמוכרים מנכסיו, וזהו חידוש דין גם במזונות אשתו, ונשתעבדו נכסיו לכך².

ובמגיד משנה (שם) מבאר שאם היה השוטה אמוד מחייבין את נכסיו גם ליותר ממש מדין צדקה, כפי שגובים מנכסיו לצדקה. אבל דין זה הוא דין כללי בצדקה ואינו נובע מדינו של מר עוקבא, כמבואר בדבריו של המ"מ.

אבל ברוב ככל הראשונים מבואר שמדובר בבניו שמעל גיל שש, שהרי בפחות הוא מחוייב מעיקר הדין. בטעם החיוב מעל גיל שש בארו, שכך אומדים בדעתו שנוח לו לבעל שיתפרנסו בניו ובנותיו מנכסיו, ואנו מחילים על נכסיו בנוגע לאשתו ולילדיו את מה שהוא היה עושה בהם.

בריטב"א שם כתב בהאי לישנא :

"מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו ומפרנסין לאשתו ולבניו. פירוש מיירי בקטנים שהיה הוא מפרנסן קודם לכן ואף על פי שלא היה חייב בכך, דאילו בקטני קטנים הרי הוא חייב לפרנסן כדאיתא בפ' אף על פי (ס"ה ב'), ואילו בגדולים דהיינו שאינן סמוכים על שלחנו הא ודאי אין לנו לפרנסן מנכסיו."

וכן כתב בר"ן (יח ע"א מדפי הרי"ף), ונחלק על הרמב"ם הנ"ל להדיא, וזה לשונו:

"ונ"ל דאע"פ שאין כופין את האדם לזון את בניו ממש ולמעלה אלא היכא דאמיד אפ"ה במי שנשתטה דאמרינן לעיל ב"ד יורדין לנכסיו וזנין בניו ובנותיו דאפילו היכא דלא אמיד עושין כן דכיון דרובא דאינשי ניחא להו בהכי וזה לא היה לו לצוות מסתמא זנין אותן והרמב"ם ז"ל אינו סובר כן שכתב בפרק י"ב מהלכות אישות וכן מי שנשתטה בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין וזנין בניו ובנותיו שהן בני שש או פחות ונראה שהוא מפרש מאי דמיפליג בבניו ובנותיו בין מי שהלך ובין מי שנשתטה היינו דוקא באמיד דבמי שהלך אפי' אמיד אין זנין בניו כל שהן גדולים מבני שש ומי שנשתטה

² ובהקשר זה אומר, שלכאורה יש לתמוה, שבניו ובנותיו שהם מעל גיל שש, יפלו ברמת חייהם, בעקבות השתטותו של אביהם! ? שהרי כל זמן שהיה אביהם בריא היו מתפרנסים ממנו ככל ילדי משפחה אחרים, ועתה שאביהם נפגע יחזרו על הפתחים, ונמצאת מידת הדין לוקה, וילקו בכפליים, אתמהא.

אבל לענ"ד פשוט שכל זמן שהיה אביהם בריא, היה עובד למחייתו ולא נשען על נכסיו כדי לזון אותם, ואף הוא לא היה מוכר מנכסיו כדי לפרנסם בהיות בריא כאשר יש לו הכנסה שוטפת למחייתם. ועתה אם מבקשים אנו למכור מנכסיו רק כיון שנשתטה, זה יהיה נכון רק אם נאמר שגם נכסיו נשתעבדו לפרנסתם, וזה הרי רק במקום שיש חיוב מעיקר הדין, שאז גם נכסיו נשתעבדו, מה שאין כן ביותר מגיל שש (ונפ"מ בדין זה לאחר תקנת הרבנות משנת תש"ד להרחבת הגיל עד גיל חמש עשרה, ובפרט לסבורים שתקנה זו הרחיבה את גיל שש ולא רק שינתה את אופן אכיפת החיוב מדין צדקה, והדברים ארוכים, ואין כאן מקומם).

לפי זה, יש מקום גדול לומר, שבנדוד"ד גם הרמב"ם יודה שאפשר לזונם מכספי הקיצבה. איננו מדברים על מכירה מנכסים, אלא שימוש בכספים שגם לפני כן שירתו אותו למחייתו בהוצאות השוטפות, אלא לאחר שנשתטה מקבל אותם מקיצבת נכות. ולכאורה, אין סיבה לומר, שגם בזה יחלוק הרמב"ם ויאמר שנפרנס מקיצבה זו רק את בניו שמתחת גיל שש, ואלו שמעל גיל שש יפלו על הקהל. ואף שלא מצאתי מי שיאמר זאת להדיא, הדברים מסתברים ביותר. ויעויין מחנה אפרים (הלכות צדקה סימן א) שדן בדברי המגיד משנה, שלאחר גיל שש אם הוא אמוד יפרנסו את בניו מנכסיו מדין צדקה, שמחייב תיתי לשעבד את נכסיו במה שלא נתחייבו הנכסים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זנין אותם [ושניהם] באמיד אבל בלא אמיד שניהם שוין, ואין דרך זה נכון בעיני דאם איתא דמדינא אין יורדין לנכסיהם אמיד שלא בפניו במה שאינו מחויב גמור אלא מתורת צדקה למה יורדין לנכסיהם כשנשתתה אלא מאי אית לן למימר דנשתתה היינו טעמא משום דעבדינן מנכסיה מאי (דאמרי) [דאמדין] דניחא ליה בהכי מעתה אפילו לא אמיד יש לבית דין לירד לנכסיה ולזון אותם עד שיגדלו כיון שמי שאינו זן אותן מגונה ביותר ורוב בני אדם עושיין כן [...] ומי שנשתתה אף על גב דלא אמיד בית דין יורדין לנכסיה ומפרנסין בניו כיון שמי שאינו עושה כן מגונה ביותר וזה לא היה לו לצוות.

ובמאירי (שם) כתב עוד יתירה מזו, שאפילו את הגדולים זנין מנכסיהם מאחר ויש לאמוד כך את דעתו אילו היה בריא, שכך כתב:

“מי שנשתתה בית דין יורדין לנכסיהם וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו אפילו הגדולים הואיל ואף הוא בבריאותו הוא זן אותם שאף אנו אומריין אלו היה ברי היה זן אותם הא למדת שאלו לא היה זן אותם בבריאותו אין בית דין זנין אותן משנשתתה ואפילו הקטנים הואיל ואין לנו עליהם צד חיוב אלא צד תוכחת ומוסר כמו שיתבאר ומכל מקום בקטני קטנים ר”ל עד בן שש איפשר שאפילו לא היה הוא זנם, בית דין זנים אותם שאף בבריאותו היו כופיין אותו בכך כמו שיתבאר למטה כך נראה לי בשיטה זו, ויש חולקיין בה בקצת דברים.”

ועיין בביאורי של המהרש”ל לסמ”ג (לאוין פא), הובא באוצה”פ להלן, שכתב שכל הפוסקים חולקים בזה על הרמב”ם.

וכך פסק בשו”ע הלכה למעשה (אה”ע סימן עא סעיף ג):

“מי שנשתתה, מפרנסים מנכסיהם בניו ובנותיו, אפילו הן יתרין על שש, עד שיגדלו.”³

ובטעם דינו זה של מר עוקבא שגם לאחר גיל שש, שאין חיוב מעיקר הדין לזון את בניו, יורדים לנכסיהם גם למי שאינו אמוד, נתבאר בראשונים שלעיל, שאנו אומדים דעתו של השוטה, שאילו היה בריא היה זנם ומפרנסם. כן הוא בח”מ (ס”ק ו) ובב”ש (ס”ק ו) שם. ובט”ז שם (ס”ק ה) שכתב בקיצור: “משא”כ כאן (בנשתתה) אנו אזלינן בתר אומדנא דשאר בני אדם.”

ובאוצר הפוסקים (סימן עא ס”ק יט אות ב) האריך להביא מדברים הפוסקים שכולהו כחדא מחתא סבירא להו שעיקר הטעם שיורדים לנכסיהם הוא מהטעם שאומדים שזה מה שהוא היה עושה בנכסיהם.

אמנם, יש שכתבו גם לסברא זו, רק אם ידוע לנו שהיה זן אותם לפני שנשתתה בהיותו בריא, הא לאו הכי, אין זנים אותם, שנראה בדעתם שלא די באומדנא בלבד, ויש צורך גם בגילוי דעת ממה שזנם בהיותו בריא. כך כתבו בתוספת (שם ד”ה ולא שנא), ובמרדכי (כתובות שם רמז קסה), ובאגודה (סימן מד), והמהרי”ח בהגהות אשר”י (כתובות פ”ד סימן יא). אבל לענ”ד המכוון בדבריהם הוא אחד, שאם לא זנם מקודם, זהו גילוי דעת הפוך, שאין רצונו בכך, ואיך נעשה מה שאינו מחוייב בו, בעל כרחו. כך כתב להדיא סברא זו ביים של שלמה (כתובות פ”ד סי’ יז), וזה לשונו: שאי לא היה זן אותם מקודם, אם כן הרי חזינן דלא ניחא ליה וכו’.” ובנדר”ד

³ וזה שלא כדברי המאירי דלעיל, אבל לדברנו הכל זה רק בשאלת האומדנא ועד כמה היא וודאית, ובהתאם לכל דור ודור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שעוד בטרם הנישואין היה כפי שהוא היום, אין שום גילוי דעת, שאין רצונו שיתפרנסו משפחתו מממונו, ולענ"ד לכולי עלמא בכה"ג זנין ומפרנסין לפי מה שהוא היה עושה, ואי לא ידעינן אזלינן בתר רובא דעלמא כמבואר בדברי הראשונים הנ"ל.

והן אמת, שבדרוש וחידוש לרעק"א (כתובות שם) נסתפק במי שלא גילה דעתו לזון את בניו לפני שנשתטה, אי בעינן דוקא גילוי דעתא שרוצה במזונותיהם או די בכך שלא גילה בדעתו שאינו רוצה במזונותיהם, וכתב שנפ"מ במקום שנשתטה לפני היותם בני שש, שאז זן אותם מן החיוב, ואם כן, אין בזה גילוי דעת שרצונו בכך⁴. אבל לענ"ד מכל מה שהובא לעיל מוכח כצד הראשון שכל שלא גילה שאין רצונו לזונם, אזלינן בתר אומדנא דרובא דאינשי, וכלשון הראשונים, וכפי שכתב רעק"א בסוף דבריו, ש"כך משמע מסתימת דברי הפוסקים", ונראה שכך דעתו נוטה למסקנה, עיי"ש.

סוף דבר, מכל הנ"ל נראה, שמה שזנין את אשתו, בניו ובנותיו של מי שנשתטה, נובע בעיקר, ממה שאנו אומדים בדעתו שהיה זן אותם גם ללא שהיה מחויב בדבר, וראה בהערה כאן⁵.

אולם, בפעולתו של ביה"ד בנכסי מי שנשתטה, לענ"ד יש תוספת ביאור והטעמה, וכלהלן.

⁴ ועיין בגידולי שמואל (כתובות שם) שמבאר, שמה שבעינן לגילוי דעת מוקדם הוא כדי שלא תקשה קושיית הקצות, מייאוש שלא מדעת, עיי"ש. אבל לאמור להלן שכשבי"ד פועלים בנכסיו ליכא מעיקרא לקושיית ה"קצות", נוכל לומר שהגילוי דעת לשיטות המצריכות את זה, הוא רק כדי לשלול שהוא לא שייך לרובא דאינשי אלא למיעוטם.

⁵ והנה בקצות החושן (סימן שנת ס"ק א) הקשה, שלפי מה דקיי"ל שייאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, ולכן כתבו בתוס' ובהגהות אשרי ובמרדכי, שהנותן לאדם אחר לאכול ממה שהוא של חבירו אינו רשאי לאכול, גם אם ברור לו שכשיוודע לבעל הממון יתרצה בכך, ואם כן, כיצד יורדין לנכסי שוטה להאכיל בניו שאינו חייב במזונותיהם רק בגלל שניחא ליה בהכי, ואומדים כך את דעתו? סוף סוף, עתה אינו יודע, שהרי אינו בר דעת. ויישב, שכיוון שהאכלת בניו ובנותיו מצוה היא, ש"עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו", ובכל מצוה אמרינן דניחא ליה (ועיין בטבעות החושן (סי' רסב ס"ק א) מה שמבאר מדוע נוחתא דמצוה שאני), ואין בזה חיסרון של יאוש שלא מדעת, עיי"ש.

ואמנם בקצות החושן סיים דבריו בקושיא, ממה שנותנים מנכסיו תכשיט לאישה, ובגמרא איתא שהטעם הוא "דניחא ליה דלא תינוול", והקשה, וכי איזו מצוה יש בזה? ונראה שבקצות לא ברירא ליה הטעם שכתב שרק מחמת מצוה יורדים לנכסיו, אולם באבני מילואים (סימן עא ס"ק א) שב וכתב ליישב שתכשיט זהו חיוב מן הדין, ולא בעינן בזה לטעמא דמצוה, עיי"ש. ולפי דברי הקצות יוצא שמה שיורדים לנכסיו לתכשיט לאישה ולמזונות בניו ובנותיו זה על בסיס שונה. במזונותיהם זה מחמת המצוה שבכך, ואילו תכשיט זה מחמת החיוב, ולא משמע כן מדברי הראשונים הנ"ל, שהכל זה מחמת אומדן הדעת אילו היה בריא והכל אחד הוא.

עוד יש לתמוה לכאורה לדברי הקצות, שהרי שוטה פטור מכל המצוות, ומה מעלה בסברת המצוה להופכו לניחא ליה יותר ממקום שאין בו מצוה. ובמחנה אפרים הלכות צדקה סימן א הקשה, כיצד ניתן לומר, שהירידה לנכסי השוטה זהו מדין צדקה למאן דסבירא ליה הכי, והלא שוטה פטור מכל המצוות, וכיצד נשתעבדו נכסיו למצוה שאינו חייב בה, והוא הדין למצוה של פרנסת בניו ובנותיו, ומסיק במחנה אפרים שם שעיקר הטעם הוא משום שניחא ליה. אלא שלכאורה הדרא קושיית לדוכתא, מייאוש שלא מדעת וכו'.

עוד יש להקשות בסגנון דברי "הקצות", שברוב הראשונים כתבו הלשון שרובא דאינשי כך נוהגין לפרנס את בניהם ובנותיהם, ולכאורה מה בכך, והלא לא אזלינן בממון אחר הרוב, ואף שיש ליישב, מכל מקום נראה כמבואר בהמשך, שבית דין שאני.

ועוד אם לפי דברי הקצות איננו רשאים לחייב את נכסיו במה שאינו מצוה, לכאורה זה רק מזונותיהם המינימליים, אף שיש בנכסיו ליותר מכך, ואף שברור לנו שאילו ידע היה מתרצה. ובנכסי יתומים אשכחן להדיא שנותנים להם לפי עושרם ולא לפי המינימום הנדרש להם, ולכאורה הוא הדין גם במי שנשתטה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית דין אביהם של יתומים חרשים ושוטים

הנה מה שמצאנו שבית הדין פועל בנכסי יתומים, הן בעצמו במכירת נכסיהם לצורכיהם וכדומה, והן במינוי אפוטרופוס על נכסיהם, הוא ממה שמצאנו שבית דין הוא אביהם של יתומים לנהל את ענייניהם. וכשם שזה נכון ביחס ליתומים קטנים, כך זה נכון ביחס לחרשים, וכך ביחס לשוטים דמאי שנא. בחרשים מצאנו להדיא בראשונים, וכך צריך לומר גם ביחס לשוטים שהוא הדין והוא טעם, וראה להלן. וכשאומרים שבית דין הוא אביהם של חש"ו, בהגדרה זו, אין המכוון הוא שהם פועלים רק כשלוחיהם של היתומים בלבד או מדין 'זכין', אלא הם ממש כבעלים על נכסיהם, ופועלים כבעלים עצמם. פעולתם היא לא רק בגלל שאומדים בכל פעולה ופעולה מה הם היו עושים אם הם היו גדולים ונעשים שלוחיהם על כך, אלא הם מחליפים אותם ופועלים במקומם **בהתאם למקובל** וכרובא דאינשי. להגדרה זו. יש השלכות רבות, ונביא מקצתן.

הדין הפשוט הוא שבית דין שמכרו בנכסים וטעו בשומא דינו כבעלים שטעו, לפי כללי האונאה, ולא כשליח, שדינו הוא שבטעות כל שהיא המקח חוזר, 'דלתקוני שדרתיך ולא לעוותי'. כן הוא בתומים (סימן קג ס"ק ג), ומבואר יותר בערוך השולחן (ח"מ סימן קג סעיף ז), שעושה הבחנה בין בית דין שמכר בנכסי לקוחות לפרעון חובו של המוכר או בנכסי הלווה עצמו שלא פרע חובו, שהמקח בטל בכל שהוא, לבין בית דין שמכר בנכסי יתומים שדינו כבעלים שמכרו, וזה לשונו:

"ודווקא ביתומים שהב"ד הם אביהם של יתומים דינם כבעלים אבל הלוה עליו בעצמו מוטל הדבר וכשמכרו ב"ד הם כשלוחיו ומכרן בטל אף בכל שהוא [ט"ז ואו"ת וכ"מ מהטור]."

והוסיף לכתוב:

"וי"א [...] דגם בלקוחות דינם כמו בנכסי יתומים, דהב"ד דינם תמיד כבעלים כיון שעושים בדין תורה."

ולא קיי"ל כהי"א הללו, שהעיקר הוא שרק כאשר הם אביהם של יתומים מיחשבי כאילו הבעלים עצמם פעלו בנכסים.

והטעם הכתוב, שאם לא כן, מה כח בית דין יפה, משמעו, שאילו דינם היה כשלוחיהם אז במה מעלתם על כל שליח אחר, אבל הם כהבעלים ממש, וזה כוחם.

עוד מצאתי בהקשר להגדרה זו את דברי הלבוש הבאים, בנוגע לכלל שאין נפרעין מנכסי יתומים, רק בסייגים מסוימים, וכותב, שזה נכון רק ביחס לחוב אביהם, וזה לשונו (ח"מ סימן קי סעי' ח):

"כשאמרו חז"ל אין נפרעין מנכסי יתומים הני מילי במילי דאבוהון, אבל בי"ד או אפוטרופוס שלוו לצורך היתומים, הרי הם כבעלים ונזקקין לנכסיהם ומוכרין בלא הכרזה ונפרעין בבינונית כמו משאר בעל חוב, וכן בי דינא דזבין, האחריות על היתומים, אם טרפו מן הלוקח מה שקנה מהם גובה בלא הכרזה, ודינו כשאר בעלי חוב שהם הבעלים עצמן דאביהן של יתומים הם, אבל אם לוו היתומים עצמן בלא אפוטרופוס ובלא בי"ד, אין נזקקין לנכסיהם עד שיגדלו, ואין מעמידין להם אפוטרופוס לקבל העדות, דאיהו דאפסיד אנפשיה שהלוה להם בלא אפוטרופוס או בלא בי"ד."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עוד נוסף שלפי הגדרה זו מבואר, שאף אם הגדילו הקטנים, נתפתחו החרשין או נתרפאו השוטים, אינם יכולים למחות במה שנעשה בנכסיהם לצורכיהם על ידי בית הדין או על ידי האפוטרופוס, שהוא כבית דין לעניין זה, ונבהיר.

מצאנו שגר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין, והטעם מבואר שזכות היא לו וזכין לאדם שלא בפניו (כתובות יא ע"א), ואעפ"כ, אם הגדילו יכולין למחות ולומר שאין רצונם בזכות זו. והיה לכאורה, ראוי לומר כן, בכל מה שנעשה בנכסיהם, אילו אמרנו שכל מה שנעשה בנכסיהם זה רק מחמת שליחות וזכיה. אבל אין זה נכון, כיוון שבית דין הוא אביהם של יתומים, וכל פעולתם היא כבעלים עצמם ולא שלוחין, גם אם הגדילו אינם יכולים למחות, ככל בעלים שאינו יכול לחזור ממעשיו של⁶.

עוד נוסף את הבאות בהקשר להגדרה זו.

במשנה סוטה (דף כד ע"א) איתא:

"ואלו שב"ד מקנין להן: מי שנתחרש בעלה, או נשתטה, או שהיה חבוש בבית האסורין; לא להשקותה אמרו, אלא לפוסלה מכתובתה, ר' יוסי אומר: אף להשקותה, לכשיצא בעלה מבית האסורין ישקנה."

ונפסק להלכה ברמב"ם (פ"א מהלכות סוטה ה"י) ובשו"ע (אבהע"ז סימן קעח סעיף יג).

והנה מה שב"ד מקנין לאשת השוטה והחרש, זהו להפסידה כתובתה, והיינו שיש לזה תורת קינוי, שבלאו הכי, אינה מפסידה כתובתה בסתירה בלבד. ולדעת רבי יוסי נחשב קינוי אף להשקותה לכשיתרפא, ומה שלדעת חכמים אינו משקיה זה רק בגלל דילפינן מקרא שבעינן "וקינא והביא", אבל לא מחמת שהקינוי לא מיקרי קינוי. ויש לכאורה לתמוה, כיצד מועיל קינוי על ידי בית הדין שאינו הבעל בעצמו? ואמנם, בנוב"י (תניינא סימן קנט) ובשו"ת חתם סופר (ח"ב סימן צו וסימן קח), הובאו בפ"ש (שם ס"ק כז), ובספר באר שבע (דף נט), הובא בבאר היטב (שם ס"ק ו) כתבו, שהבעל יכול לקנאות על ידי שליח ובית הדין לא גרע מהשליח. אבל לכאורה זה רק במקום שהבעל מינה שליח להדיא, וגם מה שילפינן מקרא שם זה רק ב"ד. וזה לא אשכחן, שיהיה אדם אחר מקנא לאשת החרש והשוטה לא מקרא, ואף לא מסברא מדין 'זכין', ורק בב"ד נאמר דין זה, ובפרט למה שילפינן בירושלמי (שם פ"ד ה"ג) להאי דינא ממה שכתוב "דבר אל בני ישראל", והיינו, כל ישראל, כפי שפרש בפני משה (שם), ואם כן, יש לתמוה מדוע נתרבו רק ב"ד ולא כל אדם.

ולפי המבואר שבהגדרה שהוא אביהם של החרשים והשוטים זה אינו בתורת שליחות וזכיה אלא כבעלים עצמו, ועל זה ילפינן מקרא, שאם ראו בית דין צורך לקנא לאשת החרש והשוטה, מקנין, ודין קינוי יש לזה כאילו הבעל בעצמו קינא לאשתו, ולשיטת ר"י גם להשקותה על סמך קינוי זה. ונראה שלמ"ד שלא מהני מחילת הבעל על קינוי, לא יועיל מחילתו לאחר שנתפקח, אם בי דין קינא לה בהיות חרש או שוטה, והכל כמבואר.

ומהאי דינא גופא, יליף בשו"ת באר משה (בנין ירושלים סי' יב), מהגאון רבי משה נחום ירושלימסקי זלה"ה אב"ד קיעלץ, וכתב כן להדיא, דבית דין הוא אביהם של שוטים, והביא ראיות נוספות להגדרה זו, ושכשם שבית דין הוא אביהם של יתומים כך הוא אביהם של החרשים והשוטים, ורק מכח זה הוא יכול לקנאות לנשותיהם.

⁶ ומה שיכולין למחות בגיור הוא מהטעם שאין בית דין אביהם של קטנים גויים, ורק מתורת זכיה ושליחות אתינן עליה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה בנוגע לחרשים (שאינם ברי דעת לכלכל נכסיהם ורכושם) זאת מצאנו להדיא בדברי הראשונים, שבית דין הוא אביהם כשם שהוא אביהם של יתומים, שכך כתבו הריטב"א והנימוקי יוסף⁷ (יבמות קיג ע"א) להבהיר הדין שבית דין כותבין כתובה על נכסי חרש שהוא מטעם שבית דין הוא אביהם, וכך כתב הריטב"א בזה הלשון:

"דאע"ג דרבנן לא תקינו כתובה (לחרש) מ"מ ב"ד אביהן של חרשים והם רשאים לקיים כתובה לאשתו על נכסיו אם רואים שאינו מוצא אשה אלא בכך, וכשם שמפקחים בשאר עניניו ולוקחים לו אשה לשמשו, ומכאן אתה דן לקטנה יתומה שיש רשות לב"ד לפסוק על נכסיה נדוניה הראויה לה להנשא לבעל ההגון לה, ולא עוד אלא שיכולין לקיים על נכסיה שאם תמאן שתפסיד נדוניתה, דכל שהוא לתקנתה ולתועלתה יש להם רשות בנכסיה."

ובכן, כשבית דין פועל בשמם של החש"ו, הוא פועל כאילו הם עצמם פועלים כברי דעת, ולענ"ד זהו גם ביאורו של מר עוקבא ביחס למי שנשתטה, לדעת רוב ככל הראשונים, ואומד הדעת המוזכר בראשונים, שעבדינן מאי דניחא ליה, היינו, כפי שכל בעל ואבי משפחה היה נוהג בנכסיו. ולכן כאמור, לא בחיוב מזונות אנו עוסקים אלא בניהול התא המשפחתי. ונפקא מינה, שאין זנים אותם בצמצום לפי גדרי ההלכה במזונות אלא בהתאם ליכולת הכלכלית כפי שכל אבי משפחה היה נוהג. ולכן זה ברור, שבכלל פרנסת המשפחה כלול לפרנס ולזון גם אותו בעצמו. לא יעלה על דעת אדם לומר, שבנוגע לו עצמו ניתן לו את המינימום הנדרש, במדור מינימלי, ובכסות מינימלית ובמזונות מינימליים, בטענה שהיאך נוציא ממנו ממון שלא מדעתו, אבל זה פשוט כנ"ל.

וכך מצאתי בשו"ת הרשב"א (מיוחסות סימן צט), שאמנם נשאל על שאלה אחרת אבל בתוך דבריו מובלעת הגישה הנ"ל. הרשב"א נשאל על אישה שבעלה נשתטה וממילא אין מי שיפרנסנה, ומבקשת ליקח כבר עתה את נכסי נדונייתה כדי להתפרנס ממנה, ואילו בעלה שנשתטה יתפרנס מן הצדקה, ומשיב הרשב"א כלשון זהו:

"ב"ד יורדין לנכסיו ומוציאין אותם מיד כל אדם. ויתפרנסו מהם הוא ואשתו ובניו הקטנים. ואם ימצאו איש נאמן ואמיד שירצה להשתדל ולפקח בנכסים ממנים אותו עליהם. והוא זן ומפרנס מהם אותו ואשתו ובניו הקטנים. כמו שאמרו בכתובות פרק נערה (דף מ"ח) אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו וזנין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר, צדקה ותכשיטין כפי המסקנא בגמרא / עיין תשובה סי' ס"ו. /"

זאת אומרת, זה פשוט שמנכסיו שלו מפרנסים את כל התא המשפחתי על ידי בית הדין באמצעות נאמן בית הדין או האישה (אם היא ראויה לכך), אלא שהוסיף לחדש הרשב"א שגם מנכסי נדוניה של האישה פועלים כן, שכל זמן שלא נתגרשה הם עומדים לצורכי המשפחה. ברשב"א לא עשה הבחנה בין פרנסתו של הבעל עצמו לפרנסת אשתו וילדיו, הכל בשווה מן הנכסים.

כדברים הללו כתב גם בשו"ת בנימין זאב (סימן לג) בנוגע לנדונייתה של האישה: "יתפרנסו שניהן ובניהם מהם". ובדבריו נראה שגרס בגמרא בדברי מר עוקבא שמפרנסים גם

⁷ ובפסק דין אחר (תיק 1008762/1) הרחבנו ממקורות הקדמונים, בהגדרה שכל קידושי חרש וחרשת שתקנו להם חכמים הוא פעולת בית הדין ולא פעולתם שלהם, ולכן גם 'גט חרש' הידוע מרבנו ירוחם הוא בלשון בית הדין, וזה מחמת מה שבית הדין הוא אביהם, ולהגדרה הנ"ל המכוון הוא כאילו הם פועלים בדעת שלימה, ואכמ"ל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את הבעל, שכך כתב "אמר מר עוקבא מי שנשתטה ביי"ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין 'אותו' ואת אשתו ובניו ובנותיו". ואף שהדברים פשוטים שמפרנסים אותו מנכסיו, אבל מה שבחידא מחתא מחתינהו, מבואר כאמור, שבית הדין כשהוא זן את התא המשפחתי הוא פועל בשמו וכאילו הוא פועל.

להגדרה זו פשוט שאין כל אדם יכול לירד לנכסיו השוטה או החרש ולפעול בשמו, ורק לבית דין ניתנה סמכות זו⁸, שהוא בלבד אביהם, וכדברי מר עוקבא המדוייקים, "בית דין יורדין לנכסיו וכו'".

ובכן, לפי האמור, בית דין שזן ומפרנס את התא המשפחתי של מי שנשתטה הוא פועל כפי שהיה פועל כל בעל בבית ישראל בכלכלת התא המשפחתי, ומכאן באנו לגובה ה"מזונות" שנעביר לידי האישה בנדו"ד. מאחר וכאמור, אין זה חיוב המזונות הרגיל לא ביחס לאישה ולא ביחס לבניו ובנותיו (ואף לא למזונותיו שלו), לענ"ד ברור שזה יהיה תלוי בגובה ההכנסה, והרכוש המצוי בידו, וכשם שכך פועל כל בעל משפחה בעמו, שלעתים קרובות אף משעבד את עצמו ליותר ממה שיש בידו לפרנסת משפחתו. ולפיכך, בנדו"ד, יש לבית הדין לפסוק להעביר לכלכלת המשפחה יותר ממה שהיה מחוייב אילו היינו מצטמצמים בגדרי החיוב ההלכתיים, ואין בזה תימה כלל, שהרי אינו מחוייב במזונות בניו הגדולים ואף לא בתכשיט בכה"ג. ובהקשר זה אומר שייתכן לומר בהחלט, שלפי הביאור בדברי מר עוקבא, ש'דבר אחר' היינו תכשיט (עיין רש"י שמבאר בשמים), אין הכוונה רק לתכשיט כמשמעו אלא הרחבת גדרי המזונות לכל צורכי הבית והתא המשפחתי אף שאינו נכלל בחיוב מזונות רגיל. וקצת ראייה לזה הוא ממה שלמ"ד שדבר אחר זה צדקה, ותכשיט נלמד רק מקל וחומר, אם כן למ"ד זה, לא הוזכר תכשיט כלל בדברי מר עוקבא אלא הכוונה היא לכל דבר שהוא בכלל מה שניחא ליה שיהיה לאשתו, וזה בקל וחומר מצדקה שהיא לאחריים.

לכן, קשה לקבל את פסק דין האזורי שקבע להעביר לאישה סך של 7,000 ₪ בלבד מתוך קיצבה של כ-16,000 ₪, כשמתוך זה 5,000 ₪ הם דמי השכירות עבור דירה שמשמשת גם את המשיב עצמו וגם את ילדיו.

ובהקשר זה, גם ללא האמור, לא זכיתי להבין את פסק דינו של כבוד בית הדין האזורי, שפסק את מזונות האישה בלבד, ובמפורש כתב, שאין הוא קובע את מזונות הקטינות מאחר והמערערת לא תובעת אותם. והלא מאחר והם מתגוררות אצלה בוודאי שממה שקצבו לה היא תפרנס את ילדיה, והיא לא תאמר מה שקצבו לי, ישמש רק אותי, והם יחזרו על הפתחים או שמבית התמחוי יאכלו, וכפי שידוע מסברת ארחי ופרחי, שאף הורחבה באגרות משה להגדרת החיוב בכל מזונות קטינים. ואף שרבים נחלקו עליו, זה רק בהגדרת החיוב אבל בנוגע לניתוח המציאות שכך כל אם עברייה תנהג ביחס לילדיה ותתן מכל אשר לה לילדיה, בזה לא ניתן להכחיש את המוכח.

אשר על כן, ובנקודה זו אני מצטרף לקביעותיו של ידידי הרה"ג שפירא שליט"א בנימוקיו, שיש צורך לקבוע מזונות לקטינות, אף שלא נדרשנו לכך. אבל לא מטעמיה, שאיהו כתב זאת מדין חיוב מזונות לקטינות, אבל אנן סבירא לן שזה כלול בכלל כלכלת המשפחה שאף פרנסת המשיב עצמו בכלל זה, ויש לקצוב סכום כולל לכלכלת המשפחה, ולפי זה באמת אין מקום לתביעת מזונות הקטינות, שלא הוגשה בפני בית הדין, שכן בכלל התביעה הכוללת הם מצויים.

⁸ ולדברי ה"קצות", שהובאו לעיל, לכאורה כל אדם יהיה רשאי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם, מאחר והועלתה הטענה שהמערערת, לאור מצבה הנפשי, לא תוכל לנהל בעצמה את כלכלת המשפחה, אבל מאידך היא גם לא מוגדרת 'חסויה' לצורך מינוי אפוטרופוס עליה, ואף בנוכחותה בפני בית הדין לא התרשמנו כן, לדעתי, יש להתנות את מימושו של פסק הדין זה בהעברת סכום כספי גדול לאישה בכך שימונה על ידי בית הדין האזורי גוף רלוונטי שיפקח ויעקוב אחרי ההתנהלות הכלכלית של האישה לפרק זמן קצוב (כמו חצי שנה או שנה), וימסור דו"ח מעקב עם המלצות לבית הדין. זה יכול להיות "פעמונים" או "מקימי", וכדומה, שמתמחים בתחום, ונחשפים לחשבונות הבנק.

אשר על כן, לדעתי אין לנו עניין בחיובי מזונות אישה וקטנים אלא באומד דעת המשיב, כיצד היה מפרנס את אשתו וילדיו, לאור הצהרת האהבה הגדולה שלו.

סוף דבר, העולה מכל הנ"ל, לענ"ד, יש לקבוע, שמקיצבת הנכות של המשיב/הבעל יועברו למערערת/האישה, סך של 12,000 ₪ שבנוסף להכנסותיה שלה, ישמשו אותה לכלכלת כל התא המשפחתי שבכלל זה גם הקטינות והבעל עצמו.

החלת פסק דין זה מותנית בכך שהאישה תפוקח ותהיה נתונה במעקב על ידי גוף שייקבע על ידי בית הדין האזורי שעניינו זה ניהול כלכלי נכון של תא משפחתי ('פעמונים', 'מקימי', וכדומה).

עד למינוי של גוף שכזה יהיה בתוקף פסק הדין האזורי נשוא הערעור, כפי שהוא.

הרב ציון לוז-אילוז

ראיתי דברי הגר"צ לוז, ונאים הדברים למי שאמרם. יש לפלפל בדברים אלו, ואין הזמן נותן עתה. ועכ"פ מכיוון שלמעשה מסקנותינו שוות, אין להימנע ולעכב הוצאת פסק הדין.

הרב שלמה שפירא

מצטרף למסקנות האמור לעיל.

הרב אליעזר איגרא

מסקנה

לאור כל האמור, ובהתאם לפרטי השאלות שהועלו בנימוקים, והמסקנות העולות מהן, בית הדין קובע, כלהלן:

א. כשרות נישואי הצדדים כדמו"י הם ללא כל ערעור, והם תקפים ללא כל פקפוק. הטענות שהועלו על ידי המשיבים הם הבל ורעות רוח, ומן הראוי היה שלא להעלותם כלל.

ב. במסגרת תביעת המזונות המונחת בפנינו, בית הדין קובע, שמקצבת הנכות הצהלי"ת שמקבל הבעל/המשיב יועברו לאישה סך של 12,000 ₪ לכל חודש, לניהול התא המשפחתי כשבכלל זה, פרנסת האישה, פרנסת הקטינות, פרנסתו של המשיב עצמו במסגרת התא המשפחתי, ושכירות הדירה ואחזקתה. יתרת הקצבה תישאר בידיהם הנאמנות של אפוטרופוסי הבעל, לצורך טיפול בשאר צורכי הבעל, שאינם קשורים לתא המשפחתי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

- ג. תוקפו של פסק דין זה הינו החל מיום ד' באייר תשע"ז (30.4.2017), המועד בו ניתן פסק דינו של ביה"ד האזורי. ועל האפורופסים להעביר מיידית לאשה / האם הפרשי הסכומים שלא שולמו.
- ד. בית הדין פונה לאפורופוסים של הבעל שהם המשיבים בתיק זה לשתף פעולה עם פסק דין זה, לטובת בנם, כלתם, ונכדותיהם.
- ה. לצורך פיקוח ומעקב על התנהלות הכלכלית של האישה, בית הדין יסתייע במלווה לאישה מטעם ארגון פעמונים, שילווה את ההתנהלות הכלכלית של האישה וימסור בשלב זה, דו"ח אחת לשלושה חודשים לבית הדין האזורי. ועל האישה לשתף פעולה עם יעוץ זה.
- ו. בכל הנוגע להקפאת תיקי המזונות בבית הדין האזורי או לסגירתם בהמשך ההליך, בית הדין הנוכחי משאיר זאת להכרעתו של כבוד בית הדין האזורי, לפי שיקול דעתו הרחבה, ובהתאם לחוות הדעת שתתקבלנה מהגורם המלווה.
- ז. לעת עתה, תיק המזונות שבפני בית הדין האזורי יישאר פתוח למשך שנה בטרם תינתן החלטה קבועה בהתאם לעקרונות המוצגים בהחלטה הנוכחית (שסכום 'המזונות' נועד לניהול כלכלי של התא המשפחתי בכללותו).
- ח. ביה"ד יצרף בימים הקרובים את שמו של הגורם המלווה.
- ט. אין צו להוצאות.
- י. בית הדין סוגר את התיק.
- פסק הדין ניתן לפרסום לאחר השמטת פרטים מזוהים של בעלי הדין.
ניתן ביום ד' באדר התשע"ח (19.02.2018).

הרב ציון לוז-אילוז

הרב שלמה שפירא

הרב אליעזר איגרא